

CONSIDERAȚII PRIVIND UNELE MORMINTE TUMULARE DIN EPOCA ROMANĂ DESCOPERITE ÎN DOBROGEA

M. IRIMIA

În decursul anilor, în Dobrogea au fost cercetate numeroase morminte ori sectoare reprezentative ale unor necropole tumulare de epocă romană, ce adăpostesc complexe de incinerare sau de inhumare. Între acestea pot fi amintite mormintele din necropola tumulară a Histriei¹, cele de la Callatis², Noviodunum³, Arrubium⁴, Carsium⁵, Capidava⁶, Axiopolis⁷, Durostorum⁸ etc., cu descoperiri ce se eșalonează uneori din secolele I-II e.n. pînă în secolul VI e.n. Acestora li s-ar putea adăuga și mormintele în tumuli ce trebuie să fi existat la Tomis⁹, iar într-un număr, desigur,

¹ P. Alexandrescu, *Histria*, II, 1966, p. 196—215.

² C. Preda, *Dacia*, NS, 9, 1965, p. 233—251, mormint-rug de la mijlocul sec. II e.n. Un alt mormint în partea de sud a localității 2 Mai, situată la 5 km sud de Mangalia; cf. N. Harțuche, *Apulum*, 6, 1967, p. 231—257; Al. Suceveanu, *Viața economică în Dobrogea romană. Secolele I—III e.n.*, București, 1977, p. 94—95. Alte complexe funerare monumentale romane și romano-bizantine, dintre care unele tumulare, au fost cercetate relativ recent de N. Cheluță-Georgescu.

³ Exp. Bujor, G. Simion, *Materiale*, 7, 1962, p. 391—399; Exp. Bujor, *Dacia*, NS, 4, 1960, p. 524—539; G. Simion, *Peuce*, 9, 1984, p. 75—96.

⁴ Mormintul din punctul *Suluc*, pe dealurile de nord-est ale localității Măcin (Arrubium); cf. C. Moisil, *BCMI*, 4, 1914, p. 125—127; caracterul tumular al mormintului de incinerare nu este, totuși, asigurat.

⁵ Morminte tumulare romane a căror cercetare a început în 1987, sub conducerea lui C. Buzdugan, de la care deținem informația.

⁶ În 1906 s-a descoperit un mormint roman cu inventar arheologic bogat la Crucea (fost Satișchioi), în plin teritoriu capidavens; cf. V. Pârvan, *Ulmetum*, I, p. 86 (582), n. 8. Caracterul tumular al acestui mormint nu este cert, deși în zonă sînt numeroase morminte. În ultimii ani, au fost întreprinse cercetări sistematice și în necropola tumulară a Capidavei, cu rezultate deosebit de importante; cf. N. Cheluță-Georgescu, *Materiale și cercetări arheologice*. A XIII-a sesiune anuală de raportare, Oradea, 1979, p. 179—182.

⁷ V. Lungu, *Alt monument creștin la Axiopolis*, comunicare prezentată la sesiunea anuală a Muzeului de istorie națională și arheologie Constanța, noiembrie 1984.

⁸ A. Frova, *Pittura romana in Bulgaria*, Roma, 1943, p. 10; C. Chera-Mărgineanu, *Pontica*, 11, 1978, p. 137—141; mormintul era cu certitudine tumular, însă mantaua acestuia fusese aplatizată datorită ampleror lucrări agricole și terasării din zonă.

⁹ P. Polonic, *Ruinele orașului Tomis (Constanța)*, Biblioteca Academiei, Manuscrise, *Arhiva personală*, I, p. 75—77; Gr. Tocilescu, *Săpături arheologice în Dobrogea*, II, ms. rom. 5132, f. 230—77; V. Barbu, *SCIV*, 22, 1971, 1, p. 61—63, fig. 11; M. Coja, *SCIVA*, 25, 1974, 1, p. 42.

mai mare decât cel identificat și la Callatis, dar care, datorită lucrărilor edilitare moderne, ori a nivelărilor de teren, au fost distruse.

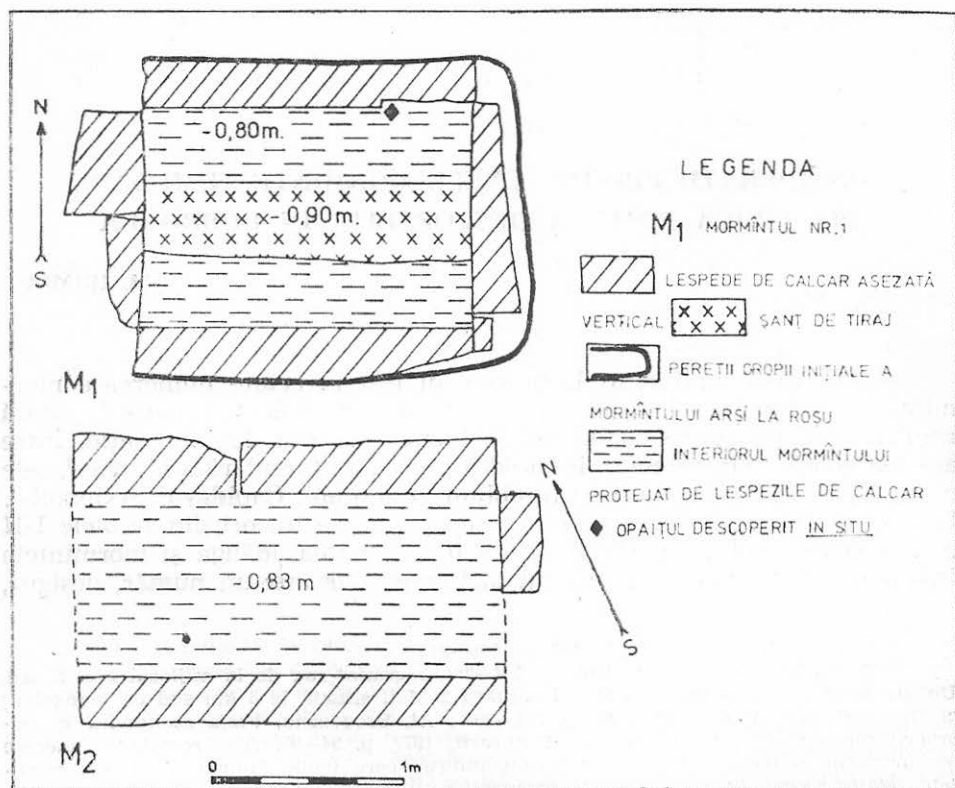

Fig. 1 — Morminte descoperite la Bărgăanu.

Mormintele tumulare de epocă romană din interiorul Dobrogei, descoperite pînă în prezent, situate la distanță ceva mai mare de principalele orașe sînt, totuși, relativ rare. Printre cele mai reprezentative pot fi amintite mormintele de incinerare și de inhumare din movila Bădila¹⁰, aflată la nord-vest de Niculițel, mormintul de inhumare în lespezi de calcar de la I.A.S. Pietreni¹¹, ori cel de inhumare în sarcofag, cu un inventar arheologic excepțional, de la Olimp¹², situat în teritoriul callatian.

¹⁰ G. Simion, Peuce, 6, 1977, p. 123—161. Zona cu movila amintită aparținea teritoriului cetății Noviodunum.

¹¹ T. Papasima, *Mormint roman descoperit la I.A.S. Pietreni (com. Deleni, juđ. Constanța)*, în prezentul volum.

¹² A. Rădulescu, El. Coman, C. Stavru, Pontica, 6, 1973, p. 247—263.

Data fiind înregistrarea, totuși, destul de rară a unor asemenea descoperiri, considerăm utilă prezentarea unor complexe funerare inedite apărute în județul Constanța, importante atât prin semnificația lor, cât și prin elementele de rit, ritual și inventar funerar.

1. PECINEAGA (jud. Constanța)

În zona numită de localnici „movila lui Oprea Ionescu”, aflată la aproximativ 5 km nord-vest de sat, lucrările de îmbunătățiri funciare efectuate în anul 1975 au distrus o așezare rurală romană, cu suprafața de aproximativ 2 ha. La nivelul actual al terenului au mai putut fi observate temelii de piatră ale unor locuințe (cîteva cu plan rectangular), zone cu arsuri intense, multe olane și țigle, precum și numeroase fragmente ceramice¹³. Materialul ceramic de epocă romană recuperat este specific mai ales secolelor I-III e.n.¹⁴. Din aceeași zonă au fost recuperate, de asemenea, fragmente ceramice autohtone și elenistice care au aparținut unor locuiri anterioase (corespunzătoare secolelor IV-II î.e.n.)¹⁵.

La circa 200 m spre sud-vest de așezarea romană distrusă se afla un tumul aproape complet aplatizat, distrus cu ocazia aceluiași lucrări. Mormîntul de epocă romană descoperit în zona tumulului, orientat aproximativ nord-sud, era amenajat din lespezi de calcar cochilifer, de mari dimensiuni (cîte o lespede pentru fiecare latură, cele mari cu lungimea de circa 1,70 m — 1,80 m). Deranjat complet în momentul intervenției noastre, acesta pare să fi avut partea superioară la o adîncime corespunzătoare nivelului antic de călcare, de la care a fost săpat apoi în teren pînă la adîncimea necesară. Capacul incomplet era reprezentat — după informațiile primite de la descoperitori — de două lespezi transversale, sprijinite pe cele verticale ; o altă lespede, care ar fi trebuit să acopere aproximativ 1/3 din lăcașul mormîntului lipsea, se pare, din vechime.

Inventarul arheologic era complet deranjat¹⁶, astfel încît ne lipsesc multe elemente în legătură cu acest mormînt. Oasele, slab calcinate, după aceleași informații, par să fi fost așezate grămadă. Între ele se disting fragmente de craniu, de femur, vertebre și oase ale bazinului. Unele oase prezintă pete de rugină, datorate așezării în apropiere a vârfului de lance, ori a vreunui alt obiect de fier ce nu s-a mai putut recupera.

¹³ Înaintea lucrărilor amintite așezarea antică era cu circa 0,70 m mai ridicată decît zona înconjurătoare.

¹⁴ Menționăm fragmentele următoarelor categorii de vase : castroane cu partea superioară verticală ; oale mici de bucatărie sau căni cu suprafața canelată ; oale de bucatărie cu buza lată, orizontală și corpul tronconic ; platouri ; *kantharoi* ; amfore cu caneluri paralele, largi pe corp ; ulcioare în formă de amforă de tip Enisala etc.

¹⁵ M. Irimia, Pontica, 13, 1980, p. 102.

¹⁶ De altfel, toate piesele și oasele s-au recuperat de la sediul C.A.P. din Pecineaga, unde au fost depuse de descoperitori.

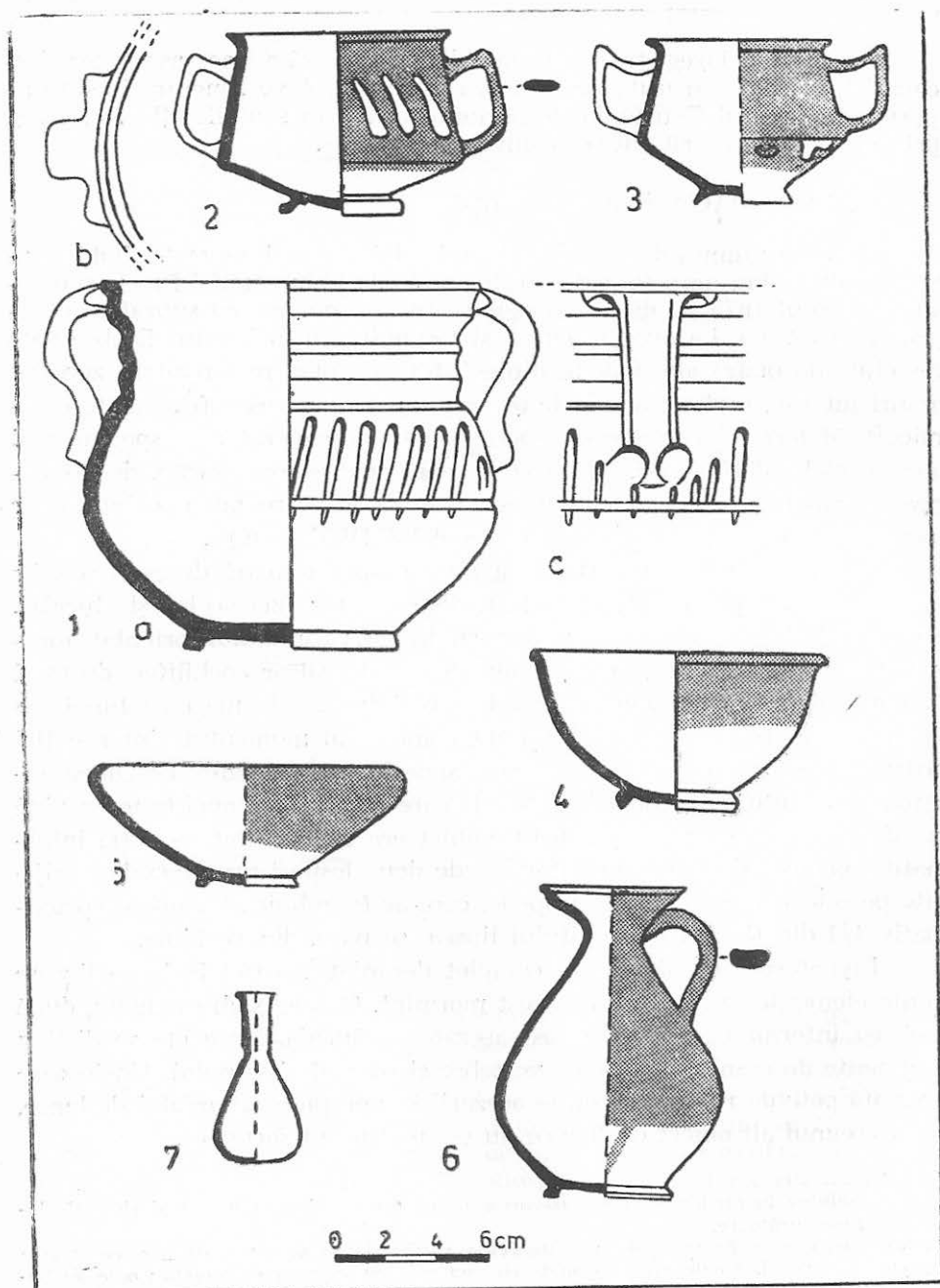

Fig. 2 — Obiecte descoperite la Pecineaga : 1 — crater cu imaginea parțială a buzei și a torții ; 2—3 — kantharoi ; 4 — bol ; 5 — strachină de mici dimensiuni ; 6 — lekythos ; 7 — unguetariu de sticlă.

INVENTAR

Crater de mici dimensiuni cu corpul bombat, gura cu marginea lată, îngroșată spre exterior și fundul inelar, profilat. Pe marginea superioară a buzei prezintă o canelură superficială, iar pe git patru caneluri largi, orizontale, profunde, separate prin nervuri în relief. Pe diametrul maxim vasul are o canelură adâncă, orizontală, realizată prin excizie. Partea superioară a corpului, între umăr și diametrul maxim, este ornamentată prin mici șantulețe oblice, adânci, realizate tot prin excizie. Torți arcuite, canelate longitudinal, prevăzute la partea superioară — de o parte și de alta — cu mici proeminențe, iar la bază cu butoni aproximativ piramidali. Pastă roză-cărămizie, aspră, cu urme rare de oxizi de fier; nu prezintă nici un firnis sau angobă. Dimensiuni¹⁷: H = 14,4 cm; D = 16 cm; DG = 15 cm; DB = 9,5 cm. Inv. 21315 (fig. 2/1; 7/1).

Are la bază, desigur, un prototip elenistic. Exemplare ceva mai apropiate ca formă la Isaccea¹⁸, Troesmis¹⁹, Tomis²⁰, Horea²¹ etc., unde se datează către sfârșitul secolului I sau în secolul II e.n. Craterul în discuție este însă cu certitudine mai timpuriu. Oalele romane cu două torți, descoperite în Dacia²², care au la origine probabil alte prototipuri, sînt deosebite de exemplarul în discuție.

Kantharos cu corpul tronconic, piciorul inelar, scund, profilat și buza cu marginea răsfîrțată. Torțile mici, unghiulare. Pastă cărămizie-roșcată, fină, cu puțină mică. Firnis roșcat-maroniu, trecut pe alocuri la negru-cenușu datorită arderii secundare; luciu slab, vizibil mai ales la interior. Rezervate: piciorul și partea inferioară a bazinului. Pe corp apar „picături” sau „frunzulițe” dispuse oblic, inițial de culoare albă, care datorită arderii secundare au devenit uneori maronii închise. Dimensiuni: H = 7,4 cm; D = 9,2 cm; DG = 8,8 cm; DB = 4,8 cm. Inv. 21316 (fig. 2/2; 7/2).

P. Alexandrescu, *Histria*, II, 1966, tumulul XXX, p. 199—200, nr. 11—12, pl. 99; complex datat în a doua jumătate a secolului I e.n., dar exemplarele de acest tip pot fi mai timpurii²³. H. S. Robinson, *Pottery of the Roman Period*, The Chronology. The Athenian Agora, Results of Excavations, V. Princeton, 1959, p. 84, M2, M3, pl. 18, 70 în prima jumătate a secolului I e.n. M. Bucvală, *Necropole elenistice la Tomis*, Constanța, 1967, p. 116, nr. 73, b; mormint datat la sfârșitul secolului I e.n. — începutul secolului I e.n. N. Chelută-Georgescu, *Pontica*, 7, 1974, p. 182—183 și pl. VI/6 — mormint (nr. 9) datat de autor la sfârșitul secolului I — secolul II e.n. deși pare mai timpuriu, fără să atingă secolul II. La Satu Nou (com. Oltina, jud. Constanța), un exemplar foarte asemănător (inv. 32223) a apărut în cel mai târziu nivel de locuire al davei getice²⁴, în SI, caroul 3, la —0,75 m. Nivelul amintit nu pare a fi totuși, mai nou de începutul secolului I e.n., după care locuirea de aici își încetează existența.

Kantharos de același tip, dar cu puțin mai mic. Firnis maroniu-roșcat, devenit uneori, datorită arderii secundare, negru-cenușu, cu pete roșcate-gălbui; luciu slab la interior și foarte puțin vizibil la exterior. Rezervate: piciorul și zona învecinată. Nu mai prezintă „picături” sau „frunzulițe” ornamentale. Același atelier cu exemplarul precedent. Dimensiuni: H = 6,5 cm; D = 8 cm; DG = 7,3 cm; DB = 3,7 cm. Inv. 21317. (fig. 2/3; 7/3).

¹⁷ Dimensiunile obiectelor: H = înălțimea; L = lungimea; l = lățimea; D = diametrul maxim; DG = diametrul gurii; DB = diametrul bazei; G = grosime.

¹⁸ E. Bujor, G. Simion, *Materiale*, 7, 1961, p. 395, fig. 3/2; G. Simion, *Peuce*, 9, 1984, p. 85 și pl. XV/1.

¹⁹ A. Opaț, *Peuce*, 8, 1980, p. 333; 337; pl. VI/2.

²⁰ A. Rădulescu, *Pontica*, 8, 1975, p. 333, pl. II/1-la.

²¹ V. H. Baumann, *Peuce*, 4, 1973—1975, p. 67 și pl. VI/5; idem, *Ferma romană din Dobrogea*, Tulcea, 1983, p. 178, fig. 65/1.

²² G. Popilian, *Ceramica romană din Oltenia*, Craiova, 1976, p. 92, tipul 4, nr. 399—407, pl. 39.

²³ În prezent, P. Alexandrescu consideră că piesele în cauză se datează la sfârșitul secolului I e.n., începutul secolului I e.n., aproximativ în vremea lui Augustus.

²⁴ Săpături 1982—1987 M. Irimia, N. Conovici; cf. N. Conovici, *Repere cronologice pentru datarea unor așezări geto-dacice*, Cultură și civilizație la Dunărea de Jos, 2, Călărași, 1987, sub tipar; M. Irimia, *Unele considerații privind sfârșitul Latène-ului geto-dacic și continuitatea civilizației autohtone în Dobrogea*, SCIVA, 39, 1988, sub tipar.

Lekythos cu corpul piriform, cu gîtul strîmt și gura în formă de pilnie, cu marginea lătită. Piciorul inelar, profilat. Toartă simplă, cu secțiunea dreptunghiulară și marginile rotunjite. Pastă fină, roză-cărămizie. Firnis roșu, mat. La exterior el este aplicat pînă spre treimea inferioară, parțial prelins; același firnis la interior doar pe gura vasului. Rezervate : piciorul, zona învecinată și interiorul. Dimensiuni : H = 12,5 mm ; D = 9 cm ; DG = 5,8 cm ; DB = 5,1 cm. Inv. 21318 (fig. 2/6 ; 7/6).

Derivă din exemplarele elenistice cu gura-pilnie. M. Bucovală, *op. cit.*, p. 114, fig. 71/c, *lektyhos* cu gura pilnie, dar toarta în torsadă, într-un mormint de la sfîrșitul secolului I î.e.n. sau începutul secolului I e.n. ; idem, Pontice, 2, 1969, p. 307 și fig. 14/b, *lektyhos* puțin deosebit ca formă, dintr-un mormint din a doua jumătate a secolului I e.n.

Bol semisferic, cu marginea buzei puțin îngroșată și țesită oblic spre exterior ; baza inelară. Pastă fină maronie-gălbuie. Firnis roșu, mat, pe alocuri roșu-marونیu sau chiar cu nuanțe spre negru ; este aplicat la exterior pe jumătatea superioară, iar în interior pînă puțin mai jos de buză. Rezervate : piciorul, jumătatea inferioară a vasului la exterior și interiorul aproape în întregime, cu excepția zonei din apropierea buzei. Dimensiuni : H = 6,2 cm ; DG = 11,7 cm ; DB = 4,6 cm. Inv. 21319 (fig. 2/4 ; 7/4).

Vasul aparține tot unui tip de tradiție elenistică. Al. Suceveanu, *Histria*, VI, București, 1982, Terme II, faza I (sec. I e.n.), p. 100, nr. 12 și pl. 5/12, dar cu diametrul gurii mult mai mare. H. S. Robinson, *op. cit.*, p. 29, G 66, pl. 66, exemplar foarte asemănător, prima jumătate a secolului I e.n.

Strachină de mici dimensiuni cu corpul tronconic, puțin bombat, buza trasă spre interior, marginea rotunjită și baza inelară, profilată. Pastă gălbuie, fină. Firnis roșu, mat, devenit pe o parte a vasului marونیu-negru, datorită fie arderii secundare, fie celei inițiale, inegale. Firnisul este aplicat complet pe partea interioară a vasului ; pe cea exterioară el apare numai pe jumătatea superioară. Dimensiuni : H = 5 cm ; DG = 12,4 cm ; DB = 4 cm. Inv. 21329 (fig. 2/5 ; 7/5).

M. Bucovală, Pontice, 2, 1969, p. 303, fig. 7/c și 8 ; exemplar provenit dintr-un mormint datat în prima jumătate a secolului I e.n. Se înrudește cu vasele elenistice cunoscute în mod curent sub denumirea de „boluri puțin adînci”, cu buza întoarsă spre interior”, care circulă la Tomis încă din secolele III—II î.e.n. Tipul amintit circulă și în plină epocă romană, după cum o dovedesc exemplarele apărute în unele complexe funerare din secolul II e.n. (cf. M. Bucovală, *loc. cit.*, p. 302—303 și fig. 10).

Unguentariu de sticlă cu corpul conic, gîtul cilindric și o contracție mică între gît și bazin. Sticlă verzuie, irizată albăstrui-verzui pe o latură a bazinului. Dimensiuni : H = 6,5 cm ; D = 3,2 cm ; DG = 1,5 cm. Inv. 21321 (fig. 3/7 ; 7/7).

Filarska²⁵, p. 188—189, nr. 203, 206, pl. 43/1,3, unguentarii asemănătoare, datate larg în sec. I—II e.n. Isings²⁶, *Roman Glass*, tipul 28/a, p. 42, întilnit în complexe arheologice din sec. I — începutul secolului III e.n. *Doppelfeld*²⁷, p. 25 și urm. și fig. 12 — jos, sec. I e.n. — vas apropiat ca formă, executat însă din sticlă violetă cu dungă albă. Bucovală²⁸, *Vase antice...*, tipul 24, nr. 65—68 ; două exemplare (nr. 65, 67, 68) găsite într-un mormint cu monedă Vespasian ; un altul (nr. 66) găsit, de asemenea, în mormint, cu material ceramic din secolul I e.n. Se apropie și de unguentariile integrate tipului 43 (Bucovală, *op. cit.*, p. 91—95), descoperite în morminte din secolele I și II e.n. Isings, *Limburg*²⁹, p. 64, nr. 3, fig. 15/3, cu analogii pentru a doua jumătate a secolului I e.n. Hayes³⁰, p. 123, nr. 485, fig. 14, datat la mijlocul secolului I e.n. : p. 138, nr. 569, fig. 18, mijlocul sau a doua jumătate a secolului I e.n.

²⁵ Filarska Barbara Filarska, *Szkla starożytne*, Warszawa, 1952.

²⁶ Isings, *Roman Glass* = C. Isings, *Roman Glass from Dated Finds*, Groningen — Djakarta, 1957.

²⁷ *Doppelfeld* = Otto Doppelfeld, *Römisches und fränkisches Glas in Köln*, Köln, 1966.

²⁸ Bucovală, *Vase antice* = M. Bucovală, *Vase antice de sticlă la Tomis*, Constanța, 1968.

²⁹ Isings, *Limburg* = C. Isings, *Roman Glass in Limburg*, Groningen, 1971.

³⁰ Hayes = John W. Hayes, *Roman and Pre-Roman Glass in the Royal Ontario Museum*, Toronto, 1975.

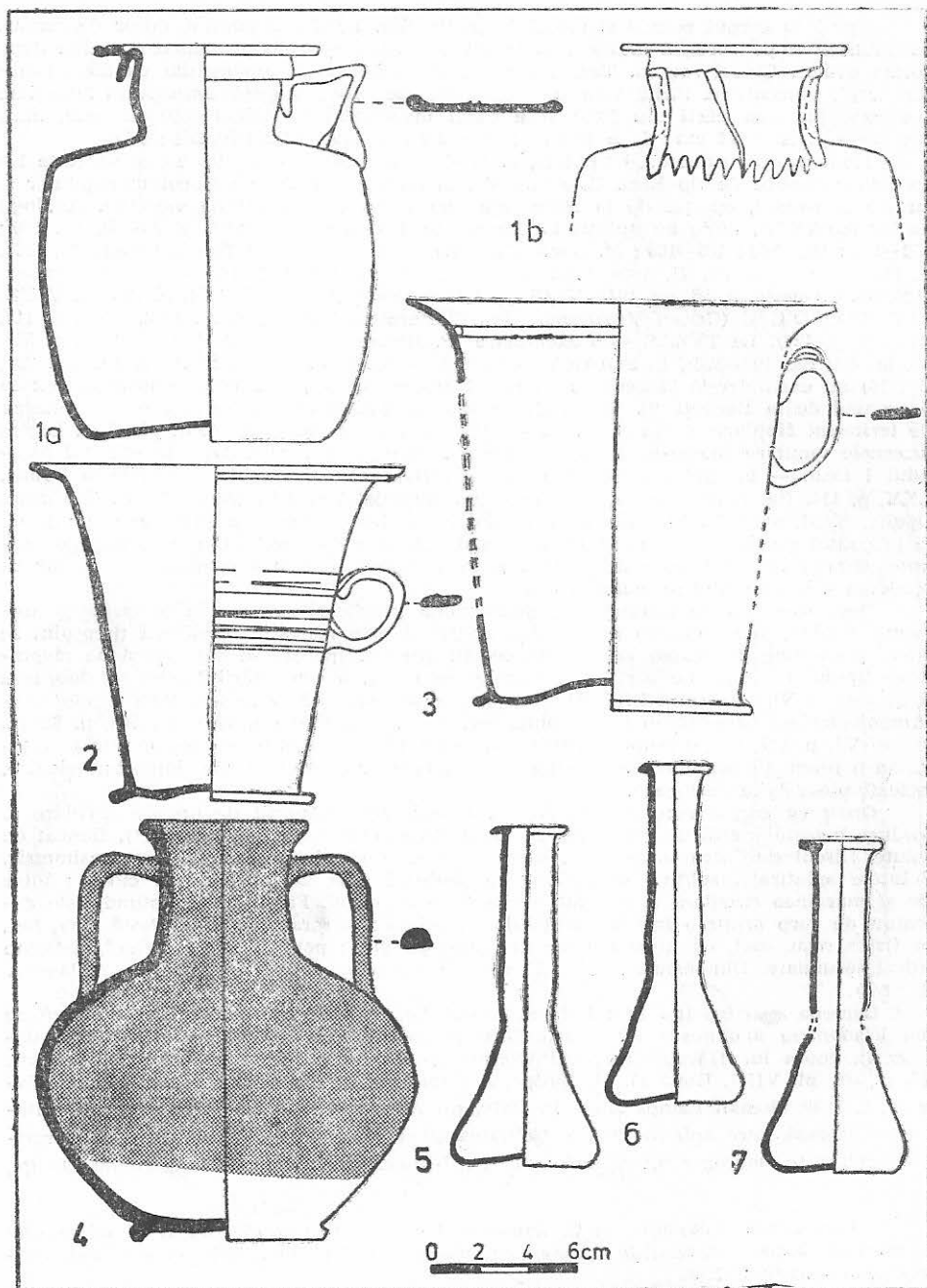

Fig. 3 — Obiecte descoperite la Bărağanu : 1 — cană „stamnion“ de sticlă ; 2—3 — căni-modioli de sticlă ; 4 — amforetă ceramică ; 5—7 — unguentarii de sticlă.

Opaîţ cu corpul rotund şi ciocul în prelungire. Pe discul concav, decor de cercuri concentrice şi pe bordură motiv ornamental de ove, despărţite prin incizii arcuite după forma ovelor. Ciocul rotund. Toarta inelară. Fundul concav, ornamentat cu două caneluri largi, concentrice. Pastă bine arsă, cărămizie-bej. Este acoperit aproape în întregime (cu excepţia unei părţi din fund şi a zonei învecinate) cu firnis roşu-maroniu, mat. Dimensiuni: H = 3,1 cm; L = 10,8 cm; D = 6,2 cm. Inv. 21322 (fig. 5/1; 9/1).

Iconomu, *Un capitol...*,³¹ tipul II, p. 17—1932. Lămpile acestui tip au ca sorginte lucernele elenistice de tip Efes. Este împărţit în două variante: cu ciocul triunghiular şi cu ciocul rotund, *opaîţ* de la Pecineaga aparţinând acestei ultime variante. Analogii la CONSTANŢA, unde au apărut 15 exemplare (Iconomu, *Opaîţe*³³, p. 54—56, nr. 150; 152—155; 158—163; 185—186; M. Bucovăla, *Necropole elenistice la Tomis*, Constanţa, 1967, p. 114; idem, Pontice, II, 1969, p. 321—323, fig. 39), la MANGALIA — două exemplare (Iconomu, *Opaîţe*, p. 56, nr. 164; N. Cheluţă-Georgescu, Pontica, 7, 1974, p. 184, pl. VII/4), la DUROSTORUM (Crisan Muşeteanu, Dan Elefterescu, Dacia, NS, 27, 1983, tip I, p. 117, fig. 1/1, p. 124), la TYRAS — 3 exemplare (P. Nicorescu, Dacia, 3—4, 1927—1932, p. 589, nr. 81—83, fig. 106—108), la POIANA — Tecuci — două (R. Vulpe, SCIV, 3, 1952, p. 204, fig. 18) un exemplar la Muzeul de istorie al Moldovei, Iaşi, inv. 5433, publicat eronat ca provenind de la Barboşi (S. Sanie, *Civilizaţia romană la est de Carpaţi şi romanitatea pe teritoriul Moldovei* — sec. II î.e.n. — III e.n., ed. Junimea, Iaşi, 1981, pl. 42/1). Dintre lucernele tomitane ale acestui tip una provine dintr-un mormint datat la sfîrşitul secolului I î.e.n. — începutul secolului I e.n. (M. Bucovăla, *Necropole elenistice la Tomis*, LXV, p. 114, fig. 71/d) şi a doua dintr-un mormint datat larg în secolul I e.n. (Iconomu, *Opaîţe*, p. 54, nr. 152). În Italia şi în nordul Mării Negre acest tip apare în contexte de la începutul secolului I î.e.n. şi pînă în prima jumătate a secolului I e.n. Se poate admite datarea lui, în funcţie de context şi în a doua jumătate a secolului I e.n., iar cu prudenţă şi la începutul secolului II e.n.

Deşi acest tip de lucernă este deocamdată insuficient atestat în centrele de producţie elenică, prin calitatea pastei, a execuţiei şi prin măiestria realizării decorului se poate presupune fabricarea lui într-un centru grecesc. Ipoteza se bazează şi pe răspîndirea tipului în zone îndepărtate şi variate, ca Italia, nordul Mării Negre, în Dobrogea şi în vest la Vindonissa şi Ptuj (D. Iványi, *Die pannonischen Lampen. Eine typologisch-chronologische Übersicht*, în Diss. Pann., ser. 2, nr. 2, Budapesta, 1935, nr. 709, p. 85, pl. 25, tip VI, p. 12). S-a presupus pentru două exemplare mai grosiere descoperite la Constanţa o producţie tomitană, dar majoritatea lucernelor acestui tip sînt importuri elenice, inclusiv piesa de la Pecineaga.

Opaîţ cu corpul rotund, fără toartă. Discul larg, mărginit de profile circulare şi bordura îngustă indică un exemplar cu ciocul triunghiular (în prezent spart), flancat de volute. Discul este ornamentat cu o scenă erotică. Orificiul de umplere dispus asimetric. Volutele aplatizate, subţiri, se prelungeau probabil pînă la tangenţa cu ciocul; între ele şi marginea circulară a discului se deschide un canal. Fundul plat, rotund, este delimitat de corp printr-o incizie marginală, circulară; nu era ştampilat. Pastă fină, bej, cu firnis roşu, mat, cu luciu metalic mai ales pe disc; pete cenuşii pe fund, datorate arderii secundare. Dimensiuni: H = 3,1 cm; D = 8 cm; DB = 4,5 cm, Inv. 21323 (fig. 5/2; 9/2).

Lucerna aparţine tipului I B la S. Loeschke, *Lampen aus Vindonissa. Ein Beitrag von Vindonissa und des antiken Beleuchtungswessens*, Zürich, 1919, p. 212—213. Se datează în epoca lui Tiberius (o piesă identică la Vindonissa, S. Loeschke, op. cit., nr. 423, p. 396, pl. VIII). După D. M. Bailey, *A Catalogue of the Lamps in the British Museum*, 2, 1980, Roman Lamps Made in Italy, tip A, grup IV, Q 823—837, originalele italiene se datează între anii 25—70 e.n. Calitatea bună a piesei de la Pecineaga, ca şi raritatea tipului în Dobrogea indică un produs nord-italic. Analogii ca tip la Iconomu, *Opaîţe*,

³¹ Iconomu, *Un capitol...* = C. Iconomu, *Un capitol al producţiei şi al schimbului de mărfuri în zona Dunării de Jos — lucernele (sec. I—VII e.n.)*, Teză de doctorat, Universitatea Bucureşti, 1986.

³² Informaţii din partea autorului, căruia îi exprimăm calde mulţumiri pentru datele referitoare la toate lucernele din articol.

³³ Iconomu, *Opaîţe* = C. Iconomu, *Opaîţe greco-romane*, Constanţa, 1967.

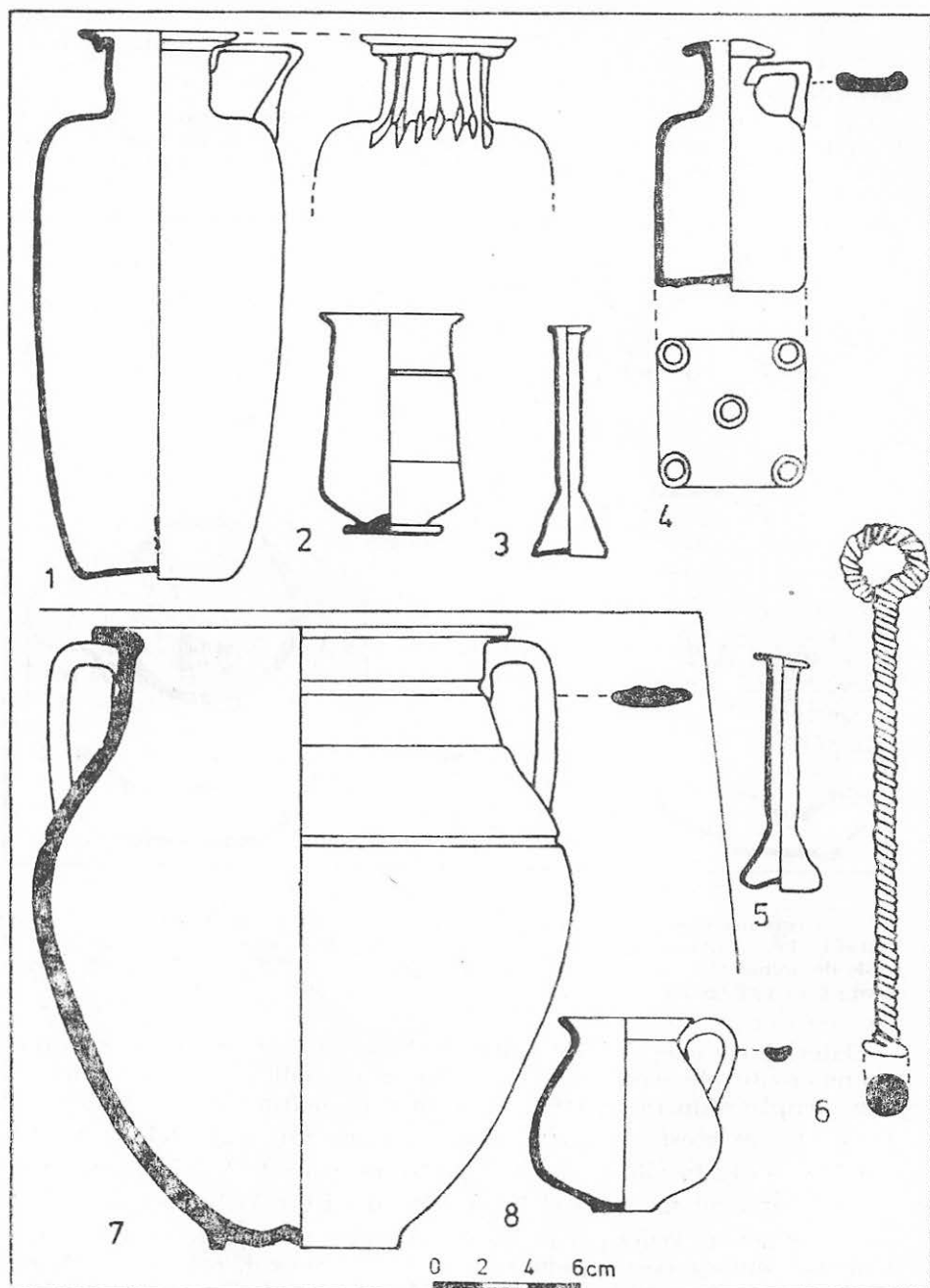

Fig. 4 — Obiecte descoperite la Bărăganu (1—6) și Independența (7—8); 1 — cană „stamnion” de sticlă; 2 — pahar de sticlă; 3,5 — unguentarii de sticlă; 4 — vas paralelipipedic de sticlă; 6 — baghetă de sticlă; 7 — oală ceramică cu două torți; 8 — cană

p. 11 și 57, tipul X, nr. 165—168; Ionomu, *Un capitol*, tipul VI, p. 21—23; un exemplar la Tomis (*Opaite*, p. 57, nr. 165), descoperit într-un mormint de la sfârșitul secolului I î.e.n. — începutul secolului I e.n.; un altul, *ibidem*, nr. 166, descoperit într-un mormint de la sfârșitul secolului I — primul sfert al secolului II e.n.

Virf de lance de fier, foliiform, cu secțiunea aproximativ romboidală. Lucrat dintr-o singură bucată; tubul cilindric pentru fixarea cozii este obținut prin curbarea plăcii de fier, în prealabil lătită. Dimensiuni : L = 31 cm; l = 5 cm. Inv. 21324. (fig. 6/12).

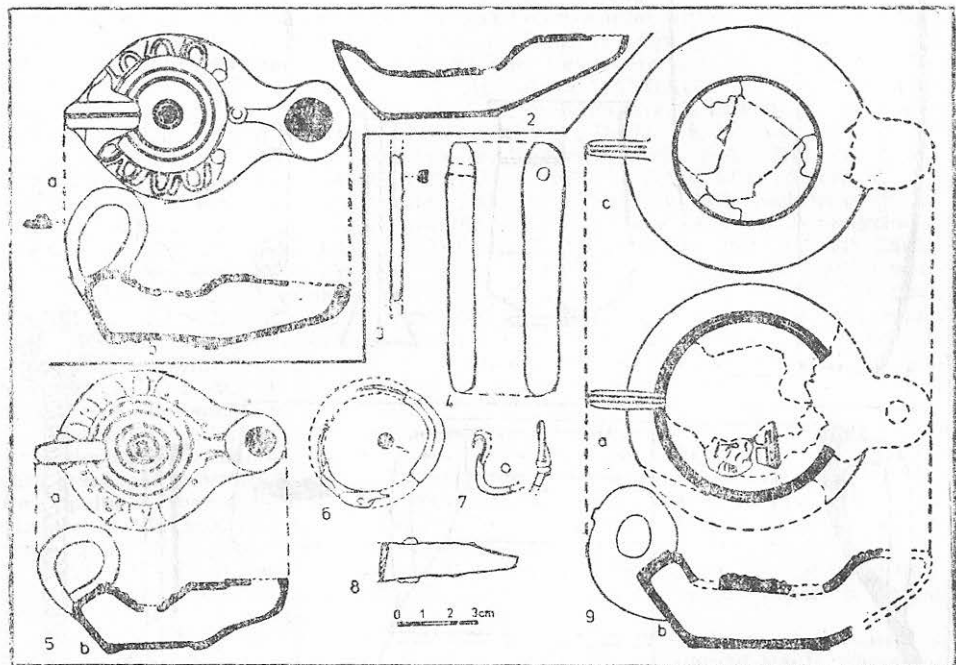

Fig. 5 — Obiecte descoperite la Pecineaga (1—2) și Bărăganu (3—9): 1 — opait (a — disc; b — profil; inv. 21322); 2 — opait (profil; inv. 21323); 3 — obiect de os fragmentar; 4 — gresie de ascuțit; 5 — opait (a — disc; b — profil; inv. 21365); 6—7 — brățări fragmentare; 8 — virf de cuțit; 9 — opait (a — disc; b — profil; inv. 21366).

Datorită caracterului întâmplător al descoperirii nu ne sînt cunoscute numeroase elemente care să faciliteze o analiză mai amănunțită a acestui complex funerar. Astfel, nu știm dacă defunctul a fost incinerat pe loc — iar în acest caz căruia dintre tipurile sau variantele cunoscute îi aparține — sau în altă parte. Mai probabilă pare, totuși, incinerarea pe loc, ritual cunoscut în epocă și în alte localități din Dobrogea.

Din punct de vedere cronologic, observăm că o parte dintre piesele de inventar sînt de certă tradiție elenistică (craterul, cei doi kantharoi, lekythos-ul, bolul, strachina, opaițul cu ciocul rotund, ornamentat pe bordură) și sînt frecvente mai ales în secolul I î.e.n. — unele la început sau în prima jumătate, altele în a doua jumătate, iar foarte rar — doar strachina

— și în secolul următor. Alte piese (unguentariul de sticlă și opaițul cu ciocul triunghiular, flancat de volute), care pot fi considerate produse de o mai certă factură romană, se datează, de asemenea, în secolul I e.n., deși sînt utilizate uneori și mai târziu. Pe baza reperelor cronologice oferite de materialul descoperit, considerăm că mormîntul de la Pecineaga se datează în prima jumătate sau cel mai târziu în al treilea sfert al secolului I e.n. O datare mai tîrzie, eventual la sfîrșitul secolului I sau în secolul II este contrazisă de cronologia unor piese de inventar (*kantharoi*, opaițul cu ciocul rotund ornamentat cu ove, bolul, *lekkythos-ul*) care nu par să fi fost utilizate pînă atît de tîrziu.

2. BĂRĂGANU (com. Cumpăna, jud. Constanța).

Tumulul I

La aproximativ 3 km spre vest de localitate, pe terenul numit de localnici „Ceairul Bărăganu”, cu ocazia lucrărilor de amenajare a terenului pentru irigații, a fost nivelat în anul 1975 un tumul antic³⁴. Afectat parțial de lucrările agricole anterioare, acesta avea, totuși, în momentul intervenției amintite, înălțimea de circa 1—1,50 m și diametrul de aproximativ 10—12 m.

După înlăturarea cu mijloace mecanice a mantalei tumulului s-a descoperit un mormînt de incinerare de tipul cu platformă de ardere și șanț de tiraj (fig. 1/1), sau, cum mai este cunoscut în literatura de specialitate, cu *rug-busta*³⁵. Pe lungimea axului mormîntul era orientat exact est-vest (90°—270°). Aparține unui adult incinerat pe loc, în groapă rectangulară cu colțurile rotunjite și pereții aproximativ verticali³⁶. Conturul gropii era evidențiat de pereții puternic înroșiți pe trei laturi (de nord, est și sud). Absența urmelor focului pe latura de vest se datorează probabil faptului că groapa s-a săpat în spre marginea unui tumul care exista în zonă dintr-o epocă anterioară și care a fost reutilizat cu acest prilej. În acest caz, latura de vest, mult mai scundă sau reprezentînd poate doar deschiderea spre exterior a gropii, putea fi mai puțin sau deloc afectată de foc. La baza gropii s-a practicat inițial un șanț longitudinal de tiraj, lat de 35-40 cm și adînc de 10 cm. În mormîntarea pare să fi fost pregătită și îndeplinită cu atenție, iar observațiile pe care le-am putut face permit reconstituirea ipotetică a ritualului funerar.

Deasupra șanțului de tiraj s-a amenajat rugul, de la care a rezultat, după incinerare, o mare cantitate de cenușă, suficientă pentru a umple aproape în întregime lăcașul funerar. Defunctul a fost așezat pentru incinerare pe rug în sicriu sau pe o targă³⁷, dovadă fiind cele 10 cuie de fier

³⁴ Tumulul se afla pe un platou, la circa 50 m nord de CDS 6.

³⁵ Definiția termenului la Festus, *De Verborum Significatu*, 32, 7-11; vezi și M. Babeș, *Dacia*, NS, 14, 1970, p. 177—180. Unii autori utilizează denumirea de rug-mormînt în groapă de ardere în trepte; cf. P. Alexandrescu, *op. cit.*, p. 255, tipul JA VI; M. Coja, *SCIVA*, 25, 1974, 1, p. 42—43.

³⁶ Dimensiunile gropii inițiale a mormîntului: Lungimea 2,35 m; lățimea 1,65 m; adîncimea (măsurată de la partea superioară a lăcașului de pietre pînă la baza gropii) = -0,75 — -0,80 m.

întregi sau fragmentare găsite în mormînt. Marginile verticale și fundul gropii erau puternic înroșite, formînd o crustă groasă de 2-3 cm. După incinerare oasele calcinate, obiectele de port aflate asupra defunctului în momentul incinerării și o parte dintre cărbuni au fost adunați în șanțul de tiraj, mai mult către capătul de est.

Resturile cremației și obiectele de ofrandă depuse ulterior au fost protejate apoi într-un lăcaș de lespezi și blocuri de calcar, cu o singură încăpere. Lăcașul a fost realizat astfel: de jur-împrejurul pereților s-au folosit cîteva blocuri mai mici, nefasonate, de calcar, peste care s-au așezat apoi lespezile de mari dimensiuni³⁸, ce formau lăcașul propriu-zis. Acesta era închis către vest — foarte probabil spre intrare — cu două lespezi mai mici³⁹. După așezarea lespezilor pe toate laturile, interiorul lăcașului funerar mai avea lungimea de 1,72 m și lățimea de 1,15 m, suficientă pentru adăpostirea resturilor incinerate și a obiectelor depuse ca ofrande. Deasupra lespezilor verticale au fost așezate altele orizontale, care formau capacul lăcașului funerar⁴⁰. Precizăm că lespezile, lucrate din calcar oolitic, compact, de foarte bună calitate, nefinisat spre exterior, aveau suprafața interioară atent cioplită.

Inventarul funerar al mormîntului de la Bărăganu poate fi împărțit în trei categorii: 1) obiecte care au servit la confecționarea mobilierului funerar (cuietele); 2) obiecte de port, aflate asupra defunctului în momentul incinerării (brățara și veriga (?) de bronz, precum și cuișoarele de la încălțăminte); 3) ofrande, destinate să-i folosească defunctului într-o presupusă viață viitoare (vase de sticlă, baghetă de sticlă, vase ceramice, opaițe, cuțit de fier, gresie de ascuțit, lance, ac de păr (?), monedă de bronz). Depunerea ofrandelor în urma consumării incinerăției este evidențiată și de starea foarte bună de conservare a celor mai multe dintre piese, iar într-un caz chiar al conținutului vasului, ca și de absența oricăror urme de ardere secundară. Datorită deranjării mormîntului nu cunoaștem dacă, și în ce parte, erau grupate obiectele de ofrandă, ori cele ce însoțiseră defunctul în momentul incinerării. Doar opaițul cu ciocul rotund, ornamentat pe bordură (inv. 21365), se afla nederanjat, în marginea de nord a lăcașului de lespezi⁴¹.

³⁷ O situație similară și la Histria; cf. M. Coja, *op. cit.*, p. 36; la Tomis, în majoritatea mormintelor de incinerare cu rug-busta s-au descoperit cuiete de diferite dimensiuni, interpretate ca provenind de la rugul amenajat pentru cremație (cf. V. Lungu, C. Chera, *Contribuții la cunoașterea complexelor funerare de incinerare cu rug-busta de epocă elenistică și romană din Tomis*, Pontica, 19, 1986, p. 89—114; considerăm însă că în unele cazuri ele puteau proveni tot atît de bine și de la sicriu.

³⁸ Pe laturile lungi erau două lespezi cu lungimea de circa 1,80 m, înălțimea de 0,70 m și grosimea de 0,25 m. Latura mică dinspre est era reprezentată de o lespede de 1,10 m, înaltă și groasă ca precedentele.

³⁹ Una lungă de 0,55 m și groasă de 0,40 m, iar alta lungă de 0,58 m și groasă de 0,17 m.

⁴⁰ Dimensiunile lespezilor capacului: 1) lungimea 1,92 m; lățimea 0,88 m; grosimea 0,20 m; marginile sale depășeau cu mult laturile mormîntului; 2) lungimea 1,42 m; lățimea 0,77 m; grosimea 0,24 m; 3) grosimea 0,26 m; spartă de descoperitori.

⁴¹ Celelalte piese erau scoase de descoperitori și așezate pe mal.

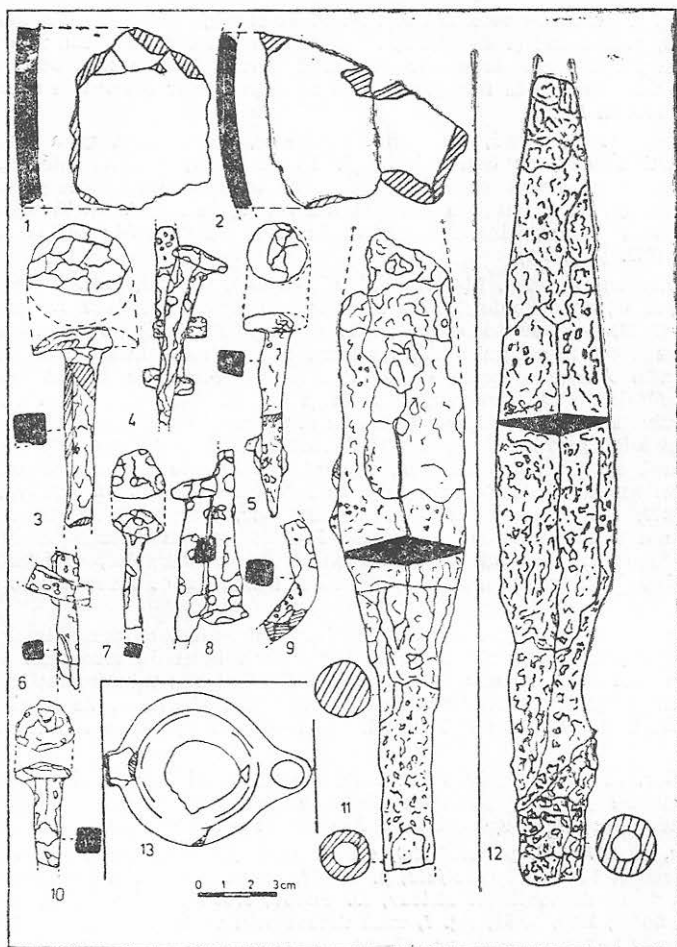

Fig. 6 — Obiecte descoperite la Bărăganu (1—11), Pecineaga (12) și Independența (13) : 1—2 — fragmente de vase lucrate cu mina ; 3—10 — cuie de fier ; 11—12 — virfuri de lance (inv. 21367 ; 21324) ; 13 — opaiț (disc ; inv. 21288).

INVENTAR

Cană-modiolus de sticlă cu corpul tronconic, relativ înalt, gura largă, buza răsfrântă, fundul concav cu talpa circulară. Toartă mică, lătită, puternic arcuită, lipită pe corp. În zona corespunzătoare torții corpul vasului este ornamentat cu fire subțiri dispuse orizontal la distanțe inegale, parțial suprapuse către partea inferioară. Sticlă verzuie de bună calitate, fără bule de aer, parțial irizată. Dimensiuni : H = 13,8 cm ; DG = 15,7 cm ; DB = 8,4 cm. Inv. 21351. (Fig. 3/2 ; 8/5).

Isings, *Roman Glass*, p. 52—53, tipul 37 (dreapta), cu cele mai multe exemplare din al doilea sfert al secolului I e.n. ; deosebiri — prezența firelor subțiri ornamentale și răsfringerea mai accentuată a buzei la exemplarul de la Pecineaga. J.H.C. Kern, *Römische Modiol des I Jahrhunderts n. Chr.*, în *Mnemosyne*, S : IV ; vol. XVI, 1963,

p. 400—405, fig. 2, datată în secolul I e.n. N. P. Sorokina, *Steklo iz razkopov Pantikapeia*, MIA, 103, 1962, p. 218—222 și fig. 6/1-2, în morminte din secolul I e.n.; consideră vasele de acest tip ca produse ale atelierelor siriene. Bucovală, *Vase antice*, tipul VII, nr. 20-23, puțin diferite de vasul de la Bărăganu (prin absența firelor orizontale ornamentale); în morminte din secolul I e.n.

Cană-modiolus de sticlă, cu corpul tronconic, fragmentar, gura largă, buza răsfrintă și fundul concav, cu talpa circulară. Toarta mică, arcuită, lată, lipită pe corp, ornamentală la partea superioară cu un fir de sticlă. Gura prezintă la partea superioară pe marginea interioară a buzei, o nervură orizontală, în relief. Sticlă verzuie, de bună calitate, fără bule de aer, irizată. Dimensiuni: $H = \text{cca } 17 \text{ cm}^{42}$; $DG = 18 \text{ cm}$; $DB = 11,7 \text{ cm}$. Inv. 21361. (Fig. 3/3).

Isings, *Roman Glass*, p. 52—53, tipul 37 (mijloc), datat în sec. I e.n., exemplar cu corpul mai pronunțat tronconic decît cel în discuție. Bucovală, *Vase antice*, p. 33, nr. 20; p. 35, nr. 25 și 26, descoperite în morminte din secolele I-II e.n. J.H.C. Kern, *op. cit.*, 402, fig. 2, vas datat în secolul I e.n.; pentru exemplarele găsite în sudul Uniunii Sovietice el admite o origine locală — sau eventual — microasiatică, oricum, din bazinul răsăritean al Mării Mediterane. Hayes, p. 41 și 67, nr. 203, fig. 7 și pl. 13, vas datat la sfîrșitul secolului I — începutul secolului II e.n.; produs siriano-palestinian, de pe malul vestic al Asiei Mici, pornind de la Istanbul. Acest tip de modiolus este considerat drept o formă romană specifică, imitată după exemplarele lucrate din alte materiale, mai ales din metal, deși numărul pieselor de sticlă este destul de mare. M. Bucovală, Pontice, 1, 1963, p. 273—275, fig. 3, exemplar foarte asemănător, descoperit într-un mormint de la Constanța din a doua jumătate a secolului I e.n.; tot aici referiri la alte vase de la Constanța și Mangalia, precum și la originea și circulația tipului, cu bibliografia corespunzătoare. Tipul este produs mai ales în secolul I e.n., opinie acceptată de cei mai mulți cercetători.

Cană de sticlă cu corpul paralelipedic, gîtul scund, cilindric, buza cu marginea lătită, îngroșată, puțin convacă la partea superioară. Baza de asemenea puțin concavă. Fundul ornamentat în cele patru colțuri și la mijloc cu cite un cerculeț în relief. Toartă lată, în unghi, șanțuită longitudinal. Sticlă albăstruie, străvezie, de bună calitate, fără bule de aer. Dimensiuni: $H = 10,6 \text{ cm}$; $l. \text{ bazei} = 6,2 \text{ cm}$; $DG = 4 \text{ cm}$. Inv. 31352. (Fig. 4/4); 10/4).

În interior, la aproximativ $3/4$ din capacitate, vasul conține și în prezent un ulei vegetal de culoare galbenă, deasupra căruia plutește în suspensie o substanță ceroasă maronie-gălbui, parțial alburie-gălbui. Era închis ermetic cu un dop de lemn ceruit.

Filaraka, p. 147—148, pl. XXXI/3, cu o lungă dănuire, de la mijlocul secolului I e.n. pînă în secolul IV e.n. *Doppelfeld*, p. 45—47, grupa 3, 4 și fig. 59; secolul II e.n., dar exemplarul e puțin deosebit. A. Milčev, D. Pekov, *Novootkriti nahodki ot Mihailovgrad (Montana)*, 3, Sofia, 1965, p. 51, fig. 7, cană datată prin context în secolul II e.n. Bucovală, *Vase antice*, p. 30—32, tipul V, nr. 17—18, descoperite în mormint. Isings, *Limburg*, p. 26—29, 80—83, nr. 85—89, 94—97, 154—192 și fig. 5, 14, 20, cu exemplare datate prin context sau analogii începînd cu mijlocul secolului I pînă în a doua jumătate a secolului III e.n. Hayes, p. 76, nr. 273, pl. 19, probabil sfîrșitul secolului II — începutul secolului III e.n., produs siriano-palestinian; p. 130, nr. 538, secolul II e.n., produs cipriot. Ambele prezintă, totuși, unele deosebiri de exemplarul în discuție. Pentru motivele ornamentale de pe fundul vaselor de acest tip, Jorge de Alarcão, *Journal of Glass Studies*, 17, 1975, Corning, New York, p. 47—53, fără o asemănare perfectă cu exemplarul nostru.

Cană de sticlă de tip „stamnion” cu corpul cilindric, rotunjit la extremități; buza orizontală, lătită mult, sub care se află un guler răsfrint pe gît. Toartă în unghi ascuțit, foarte lată, prinsă pe gît sub guler și pe umărul vasului, cu denticuli la partea inferioară. Fundul concav. Sticlă albăstruie de bună calitate, fără bule de aer. Dimensiuni: $H = 16,16 \text{ cm}$; $D = 14 \text{ cm}$; $DG = 9,8 \text{ cm}$. Inv. 21360. (Fig. 3/1; 10/2).

⁴² Lipsește o parte din corpul vasului, spart de descoperitori, astfel încît reconstituirea este ipotetică.

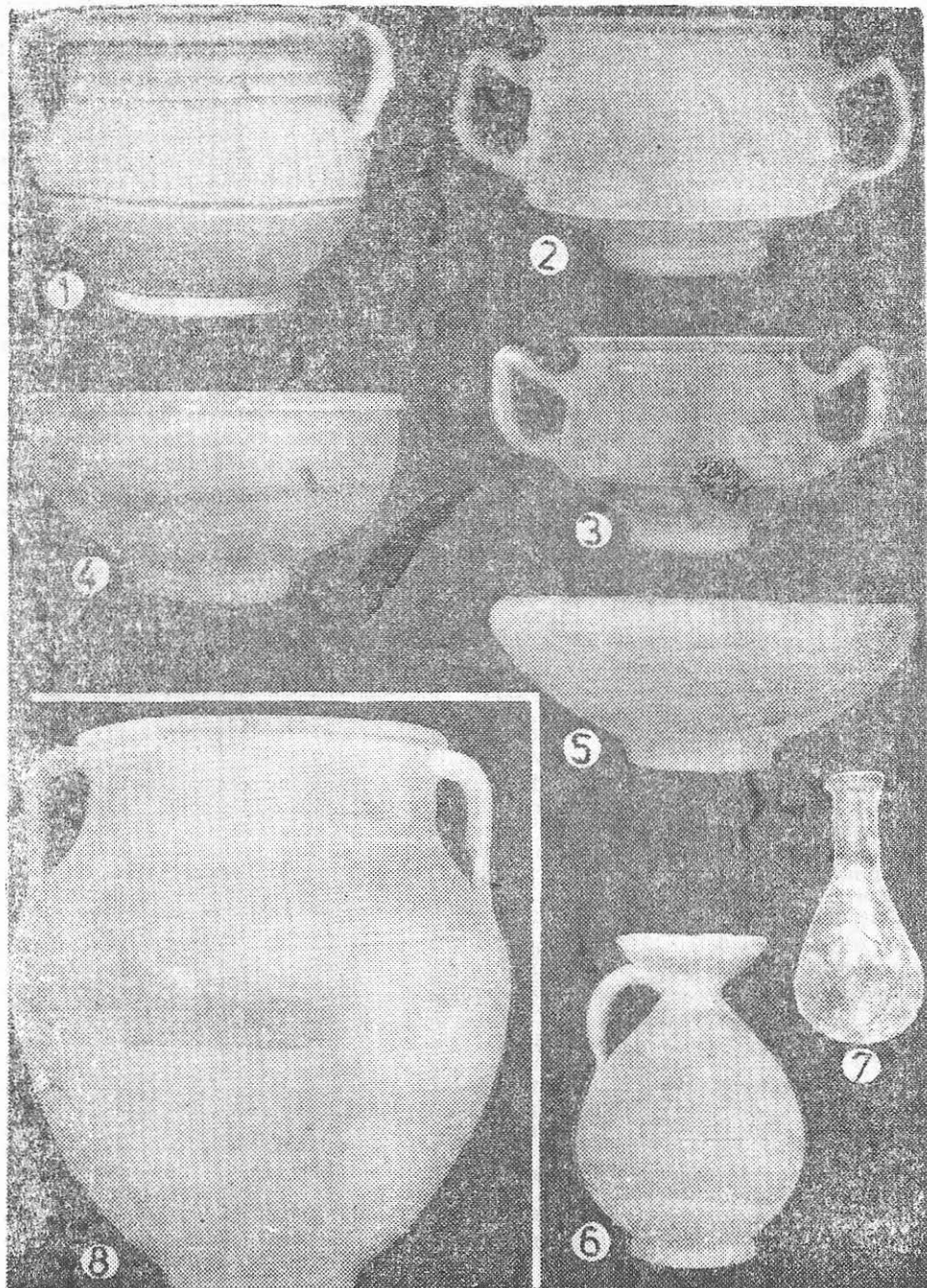

Fig. 7 — Vase descoperite la Pecineaga (1—7) și Independența (8): 1 — crater, 2—3 — kantharoi; 4 — bol; 5 — strachină de mici dimensiuni; 6 — *lekkythos*; 7 — unguentariu de sticlă.

Filarska, p. 143—144, nr. 136, pl. 29/2, exemplar apropiat, datat în secolele I—II e.n. Isings, *Roman Glass*, p. 67—68, tipul 51/a, cu cele mai multe piese date, în funcție de context, în a doua jumătate a secolului I e.n. și mai puține pînă în a doua jumătate a secolului II e.n. Bucovăla, *Vase antice*, p. 29, tipul IV, nr. 10—12, exemplare foarte asemănătoare, dintre care primele două descoperite cu certitudine în morminte — unul într-un mormint din secolele I—II e.n. idem, Pontice, 1, 1968, p. 272—273, fig. 2 — vas descoperit într-un mormint din cea de a doua jumătate a secolului I e.n. Isings, *Limburg*, p. 84—85, nr. 198, fig. 21, exemplar datat în secolele II—III e.n., deosebit, totuși prin gît și buză de piesa de la Bărăganu. Hayes, p. 59, nr. 147, fig. 4 și pl. 11; vas cu corpul mai înalt și extremitățile mai puțin rotunjite, datat la începutul și mijlocul secolului II e.n., provenit din Cipru.

Cană de sticlă de tip „stamnion“, cu corpul înalt, cilindric, rotunjit la extremități. Buza lată, aproximativ orizontală, cu un guler mic răsrînt pe gît. Toată în unghi ascuțit, foarte lată, prinsă pe gît sub guler și pe umărul vasului, cu denticuli la partea inferioară. Fundul concav. Sticlă verzuie, de bună calitate, fără bule de aer. Dimensiuni: H = 23 cm; D = 10,4 cm; DG = 6,8 cm. Inv. 21359. (Fig. 4/1; 8/1).

Filarska, p. 145—146, nr. 138, pl. 30, exemplare date în principal în secolele I—II e.n. Isings, *Roman Glass*, p. 68—69, tipul 51/b, cu piese date, în funcție de context, începînd cu mijlocul și a doua jumătate a secolului I e.n. (cele mai numeroase), pînă în a doua jumătate a secolului II, mai rar și din prima jumătate a secolului III e.n. Doppelfeld, p. 36 și fig. 20, a doua jumătate a secolului I e.n. Isings, *Limburg*, p. 33—34, nr. 110, fig. 7, cu precizarea că tipul a fost utilizat din secolul I pînă în secolul IV e.n.; exemplarul ilustrat se datează, prin context, la sfîrșitul secolului I — începutul secolului II e.n. N. Cheluță-Georgescu, Pontica, 7, 1974, p. 1982, fig. VI/3, exemplar descoperit într-un mormint (nr. 9) datat de autor la sfîrșitul secolului I — secolul II e.n.⁴³ Hayes, p. 130, nr. 537, fig. 16 și pl. 33; cană datată la sfîrșitul secolului I — începutul secolului II e.n. și considerată ca produsă probabil în Cipru.

Pahar de sticlă de tipul „cu picior larg de susținere“, corpul tronconic, gura puțin evazată; piciorul scund, cu fundul plat și marginea rotunjită, îngroșată inelar. Pe partea superioară a corpului prezintă o canelură superficială, iar spre bază o incizie orizontală discontinuă. Sticlă ușor verzuie, fără bule de aer, irizată. Dimensiuni: H = 9,2 cm; DG = 5,8 cm; DB = 4 cm. Inv. 21353. (Fig. 4/2; 8/2).

Filarska, p. 97—98, nr. 64, pl. 13/4, exemplare date în secolele II—III e.n. Bucovăla, *Vase antice*, p. 49, tipul 16, nr. 50, datat prin context în secolul I e.n.; nr. 51, mai apropiat ca formă, fără context. Isings, *Limburg*, p. 18, nr. 46, fig. 12/6, model considerat ca tipic pentru această categorie din secolul I produsă în Italia, fără a i se putea preciza durata. Axel von Saldern, Brigit Nolte, Peter La Baume, Thea Elisabeth Haevernick, *Gläser der Antike Sammlung Erwin Oppenländer*, Mainz am Rhein, 1974, p. 222, nr. 649, secolele I—II e.n.

Unguentariu de sticlă cu bazinul tronconic și gîtul înalt, cilindric, cu o contracție superficială la bază. Buza evazată, cu marginea îngroșată neuniform; fundul puțin concav. Sticlă verzuie de bună calitate, fără bule de aer, irizată, cu pete maronii pe o latură a bazinului. Dimensiuni: H = 14,2 cm; D = 6,4 cm. Inv. 21354. (Fig. 3/1; 8/8).

Filarska, p. 216—218, nr. 307, 310, 314, pl. 50/5; 51/1—2, exemplare date în secolele III—IV e.n. P. Alexandrescu, Hîstria, II, p. 222, XXV² 4, pl. 101, de tipul „cu corpul în formă de candelă“, datat prin context în secolul II e.n. Bucovăla, *Vase antice*, p. 106—108, nr. 203—211, „cu corpul în formă de clopot scund“ dintre care unele exemplare descoperite în morminte din secolul II e.n. Isings, *Limburg*, p. 8—9, nr. 5—6 și fig. 1/5—6; p. 65—66, nr. 8—12, fig. 15/8—12; cele mai multe piese date prin context în a doua jumătate a secolului I e.n. (uneori chiar de la mijlocul lui), tipul menținîndu-se și în prima jumătate a secolului II e.n. N. Cheluță-Georgescu, Pontica, 7, 1974, p. 183 și pl. 7/3, în mormintul nr. 10, datat de autor la sfîrșitul secolului I — prima jumătate a secolului II e.n.; dar pe baza inventarului descoperit, nici acest mormint nu pare să fie

⁴³ Mormintul pare mai timpuriu, fapt sugerat și de descoperirea unui kantharos a cărui fabricare nu pare să atingă secolul II e.n. (mai sus, exemplarul citat ca analogie pentru piesa de la Pecineaga, inv. 21316).

mai nou de sfîrșitul secolului I e.n.⁴⁴ Hayes, p. 73, nr. 247, fig. 8 și pl. 17, datat la sfîrșitul secolului I — secolul II e.n., considerat drept sirian.

Unguentariu de sticlă de același tip cu nr. inv. 21354. Sticlă verzuie de bună calitate, irizată. Dimensiuni : H = 14,2 cm ; D = 5,8 cm. Inv. 21355. (Fig. 3/6 ; 8/7).

Unguentariu de sticlă de același tip cu nr. inv. 21354. Sticlă verzuie-alburie, de bună calitate, irizată. Exemplar fragmentar. Dimensiuni : I = circa 14 cm ; D = 6 cm. Inv. 21358. (Fig. 3/7).

Unguentariu de sticlă de același timp cu nr. inv. 21354, dar de mai mici dimensiuni. Fundul foarte puțin concav, aproape plat. Gîtul înalt, cilindric, cu o contracție la bază. Buza evazată, cu marginea îngroșată neuniform. Sticlă verzuie de bună calitate, irizată, cu pete maronii pe o latură a bazinului. Dimensiuni : H = 9,6 cm ; D = 3,5 cm. Inv. 21356 (fig. 4/3 ; 8/3).

Unguentariu de sticlă de același tip cu nr. inv. 21356. Buza cu marginea asimetrică și îngroșată neuniform. Fundul convax. Sticlă ușor albastruie de bună calitate, irizată. Dimensiuni : H = 9,7 cm ; D = 3,5 cm. Inv. 21357 (Fig. 4/5 ; 8/4).

Baghetă de sticlă cu corpul prelung, cilindric, torsionat. Un capăt este subțiat și îndoit înelar ; celălalt este îngroșat discoidal, cu baza plată. Sticlă verzuie, de bună calitate, fără bule de aer. Dimensiuni : L = 22 cm ; D = 1 cm. Inv. 21362. (Fig. 4/6 ; 8/9).

Isings, *Roman Glass*, p. 94—95, tipul 79, răspîndit mai ales în a doua jumătate a secolului I, dar întîlnit și în secolul II e.n. Axel von Saldern și colab., *op. cit.*, p. 214—215, nr. 619, exemplar asemănător datat în secolele I—II e.n. A. Rădulescu, El. Coman, C. Stavru, *Pontica*, 6, 1973, p. 260, pl. 4/4, baghetă asemănătoare descoperită într-un mormint de la mijlocul secolului II e.n. Hayes, p. 157, nr. 656 B, fig. 21, asemănătoare ; us-tensilă comună în Imperiul Roman folosită pentru extragerea unguentelor ; se datează în secolele I sau II e.n. M. Bucovală, *Pontica*, 19, 1977, p. 96 și fig. 19.

Amforetă ceramică cu corpul globular, gîtul cilindric, buza cu marginea îngroșată spre exterior și fundul inelar, profilat. Torți subțiri cu secțiunea plan-convexă, prinse sub buză și pe umăr. Pastă fină, bej. Firnis maroniu-roșcat cu luciu și irizații metalice, care este aplicat la exterior pînă spre bază, iar la interior doar pînă sub buză. Pe corp pete cenușii datorate arderii secundare. Dimensiuni : H = 17,5 cm ; D = 16 cm ; DG = 7,1 cm ; DB = 8 cm. Inv. 21363 (fig. 3/4 ; 8/6).

P. Alexandrescu, *Histria*, II, p. 221—222, M XXX⁴, pl. 101, exemplar de mai mari dimensiuni datat prin context la sfîrșitul secolului I — secolul II e.n. N. Cheluță-Georgescu, *Pontica*, 7, 1974, p. 183 pl. VII/1, în mormintul nr. 10, care nu pare să se dateze mai tîrziu de sfîrșitul secolului I e.n.⁴⁵

Vas ceramic miniatural cu partea inferioară tronconică, fundul plat, gura cu marginea trasă puțin spre interior. Pastă fină, roșie, cu urme de firnis roșu, cu luciu. Dimensiuni : H = 3,2 cm ; D = 7,7 cm ; DB = 3,5 cm. Inv. 21364.

Opaiț ceramic cu corpul rotund, ușor alungit către cioc, care se află în prelungirea corpului. Discul mic, ornamentat cu caneluri circulare superficiale, concentrice, este delimitat de bordură prin două profilaturi circulare. Pe bordură decor de ove și puncte în relief, slab imprimat. Deasupra orificiului de ardere o îngroșare, avînd către marginea circulară a discului un decor de nervuri în relief, semicirculare scurte, ca element stilizat al volutelor. Toarta lamelară. Fundul adîncit, mărginit de o bază circulară îngustă, reliefată ; neornamentat. Argilă fină cu mici concrețiuni calcaroase în compoziție ; discul, bordura și toarta sint acoperite cu o vopsea maronie-neagră cu luciu slab, prelinsă parțial și pe corp. Ciocul afumat. Dimensiuni : H (fără toartă) = 2,5 cm ; H (cu toartă) = 5 cm ; L (fără toartă) = 8,5 cm ; L (cu toartă) = 9,6 cm ; D = 6,1 cm. Inv. 21365 (fig. 5/5 ; 9/5).

Iconomu, *Un capitol...*, tipul VII, varianta a III-a. Această variantă circulează pe-rioadă îndelungată, din prima jumătate a secolului I e.n., pînă în prima jumătate a secolului IV e.n. (cf. S. Loeschke, *op. cit.*, tip I, p. 228—232 ; A. M. Bisi Ingrassia, *Le lucerne fittili dei nuovi scavi di Ercolano*, Quaderni di estrazione materiale. 1. L'instrumen-

⁴⁴ Această datare ne este sugerată atît de opaițul descoperit, asemănător exemplarului de la Pecineaga (inv. 21322), cit și de amforetă, ori de *lekkythos*.

⁴⁵ *Idem* ; de văzut și mai sus la prezentarea unguentarului de sticlă, nr. inv. 21354.

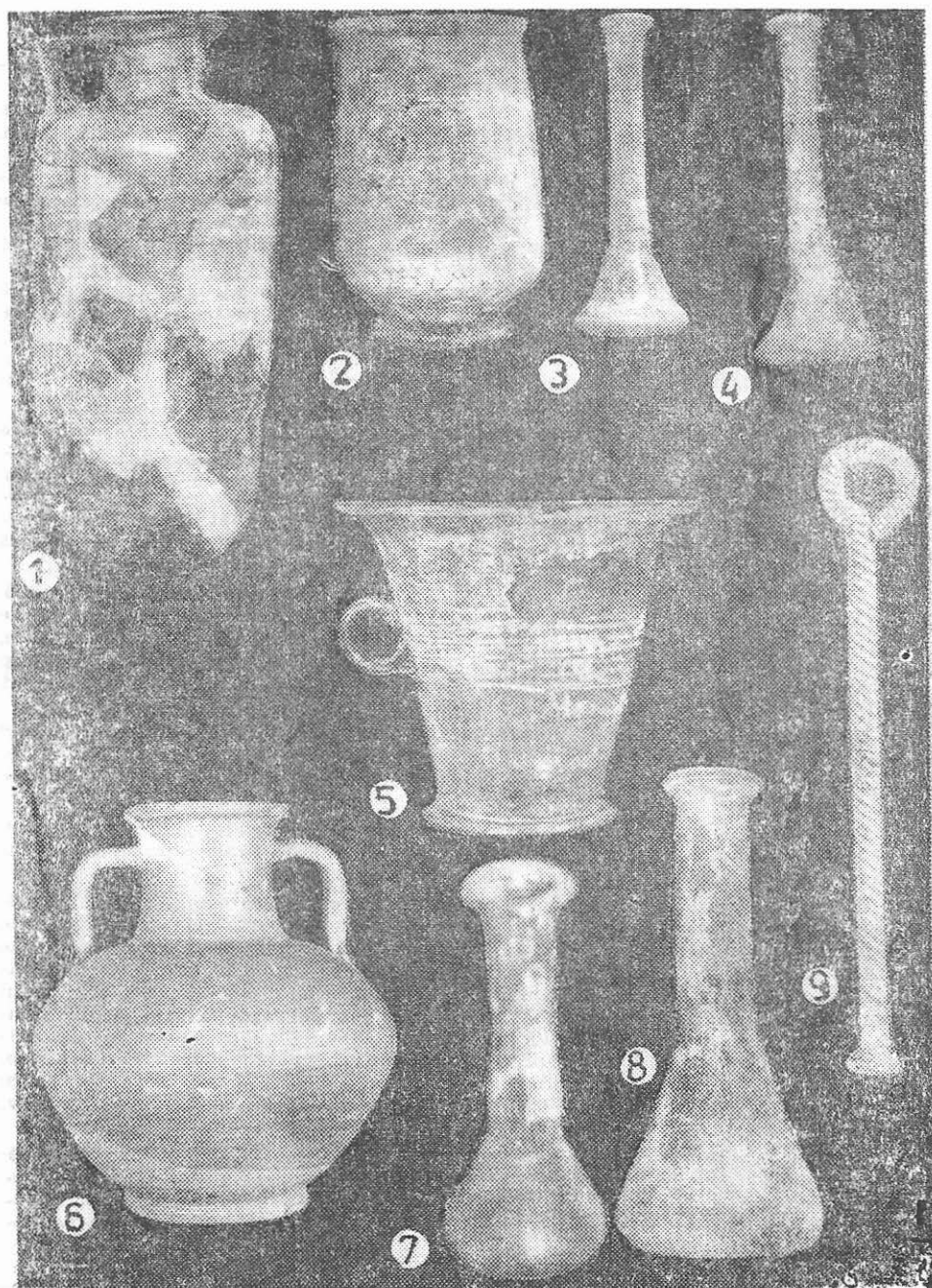

Fig. 8 — Obiecte descoperite la Bărăganu : 1 — cană „stamnion“; 2 — pahar; 3—4, 7—8 — unguentarii; 5 — cană-modiolus; 6 — amforetă ceramică; 9 — baghetă de sticlă.

tum domesticum di Ercolano e Pompei nella prima eta imperiale, Roma, 1977, tip VIII, F, p. 85 — 87; D. M. Bailey, *op. cit.*, tip. C, p. 134—194, pl. 25, Q 987—992).

Piesa este în mod sigur un produs local provenit din atelierele tomitane, unde au mai fost realizate opaițe ale acestei variante (Iconomu, *Opaițe*, p. 59, nr. 177; p. 13, 59, nr. 180 și fig. 23, p. 59, nr. 181 și fig. 90).

Opaiț, ceramic cu corpul rotund, avînd pe discul înconjurat de două incizii adînci, circulare, un decor fragmentar. Acesta — parțial deteriorat — pare să reprezinte bustul (?) unui personaj masculin (?) cu părul buclat. Restul imaginii — care ar fi putut înfățișa un al doilea personaj, căzut în spărtură — lipsește. Toarta lamelară, canelată în lungime, cu un mic „prag” la mijloc. Ciocul lipsește. Pe fund sînt dispuse simetric, drept ornament sau element de susținere, trei pictoruse în formă de *peltai* amplasate chiar la margine. Aproximativ la mijloc, la marginea spărturii, se mai observă restul unui cartus imprimat, care putea reprezenta o ștampilă ori un simbol. Fundul era detașat de corp printr-o incizie adîncă, circulară. Pastă fină, gălbuie-roșcată. Firnis roșcat cu luciu metalic, aplicat la partea superioară și pe toartă, prelins pe bazin pînă spre fund. Dimensiuni: H (fără toartă) = 3,4 cm; H (cu toartă = 6,2 cm; D = 9,4 cm. Inv. 21366 (fig. 5/9; 9/4).

Ciocul spart și prezervarea parțială a imaginii de pe disc fac dificile încadrarea tipologică și datarea piesei. Cu toate acestea, ea ar putea fi atribuită ipotetic lucernelor cu ciocul cordiform. Iconomu, *Un capitol...*, tipul IX, p. 33. S. Sanie, *op. cit.*, p. 160, nr. 1—3, fig. 45/2 a și b, lucernă cu „peltai” pe spate. Lucernele acestui tip își încep evoluția în secolul I e.n., circulă cu predilecție în secolele II—III, dar se întîlnesc și către sfîrșitul secolului IV e.n. (Iconomu, *Un capitol...*, p. 34). Lucernele cu două busturi pe disc înfățișează în mod frecvent fie pe cei doi Dioscuri (avînd deasupra capetelor cîte un astru, respectiv o stea redată sub forma unei cruci ori semiluna), fie *imagines*. Pentru *imagines* cu caracter funerar, cf. H. E. Walters, *Catalogue of the Greek and Roman Lamps*, Londra, 1914, nr. 575, p. 88, fig. 111; p. 80 — datat în secolul I e.n. Pentru Dioscuri, H. B. Walters, *op. cit.*, nr. 971, p. 146, pl. 145, pl. XXIX; p. 142 — datat în secolul II e.n.; Jean Deneauve, *Lampes de Carthage*, Paris, 1969, nr. 610, p. 149 și 154, pl. LXII, (S. Vindonissa (S. Loeschke); sec. I e.n., cu circulație și la începutul secolului II e.n., pînă în timpul împăratului Hadrian. Bustul de pe exemplarul în discuție pare să aparțină unei reprezentări de *imagines* cu caracter funerar și nu Dioscurilor. Dificultatea de a găsi analogii pentru această piesă, sporită în parte și de aspectul fragmentar al lucernei, ne împiedică să stabilim proveniența sa. Raritatea exemplarului și calitatea relativ bună a opaițului ar sugera drept proveniență un centru de olărie grecesc sau italic.

Fragment de vas ceramic lucrat cu mina, cu pasta maronie-gălbuie; suprafața aspră, parțial fisurată. Nisip alb cu bobul mare și — mai rar — cioburi pisate în compoziția pastei. Fragmentul, cu spărturi recente, provine de la un vas-borcan getic (de epocă romană?), cu corpul puțin bombat (fig. 6/2).

Fragment de vas ceramic lucrat cu mina, cu pasta cenușie și nuanțe gălbui-maronii. Nisip alburui-calcaros, mărunt și cu bobul mare, în compoziția pastei. Ars secundar foarte intens, ceea ce ne determină să avem rezerve asupra identității dintre aspectul său inițial și cel actual. Suprafețele fisurate. Fragmentul, cu spărturi recente, pare să provină tot de la un vas-borcan (fig. 6/1).

Virf de lance foliform, cu secțiunea romboidală. Lucrat dintr-o singură bucată; tubul cilindric pentru fixarea cozii este obținut prin curbarea plăcii de fier, în prealabil lătită. Fragmentar; lipsește virful și capătul tubului. Dimensiuni: L (actuală) = 24 cm; l = 5 cm; Gr. (tubului) = 2 cm. Inv. 21367. (Fig. 6/1).

Cuțit fragmentar de fier, din care s-a recuperat doar virful; puțin arcuit, cu secțiunea triunghiulară. Dimensiuni: L (actuală) = 5,2 cm; l = 1,6 cm (fig. 5/8).

Gresie de ascuțit de mici dimensiuni, de formă aproximativ paralelipedică, cu marginile rotunjite. Suprafețele șlefuite, cu alveolări datorate utilizării piesei. Perforată la unul dintre capete. Roca relativ dură, cu granulație foarte fină. Dimensiuni: L = 9,5 cm; Gr. = 1,1 cm. Inv. 21368 (fig. 5/4; 10/3).

Brățară fragmentară de bronz, cu capetele petrecute și înfășurate. Capătul mai bine păstrat este înfășurat în trei fire. (Fig. 5/7).

Verigă (sau brățară?) de bronz fragmentară cu capetele lătite prin martelare, apoi petrecute și prinse într-un nit. (Fig. 5/6).

Ac de păr (?) fragmentar, lucrat din os, cu secțiunea plan-convexă; rupt la ambele capete. Dimensiuni: L (actuală) = 5,4 cm; Gr. = 0,4 cm. (Fig. 5/3).

Monedă, Tomis.

AE ♂ 4,62 gr.; 20 mm.

Pick-Regling, p. 659, nr. 2509. Sec. I e.n.

Netocită. Inv. 14087⁴⁶ (fig. 10/1).

10 cuie de fier lucrate prin martelare, cu secțiunea patrulateră neregulată. Opt aparțin unei singure categorii, cu floarea rotundă, aproximativ plată și dimensiuni apropiate (fig. 6/3-6, 8-10). Dimensiuni: L = circa 7,6 cm; Gr. = circa 1 cm; D (florii) = 2,3 cm. Unele sînt parțial sudate între ele, prin ardere. Un exemplar de dimensiuni ceva mai mari (fig. 6/3) are floarea sub formă de calotă (D = 4 cm). Ultimul exemplar recuperat, mai subțire (Gr. = 0,6 cm), are floarea mai mică, dar tot în formă de calotă (fig. 6/7). Deși puțin diferite între ele, toate puteau fi utilizate, eventual, la confecționarea sicriului sau a unei țargi.

Țintă mică de fier, cu floarea sub formă de calotă; acul rupt. D. florii = 1 cm.

Au fost descoperiți numeroși cărbuni care pot să provină de la rug. Oasele calcinate, dintre care unele sînt ceva mai mari, par să fi aparținut unui singur individ⁴⁷.

Din punct de vedere cronologic observăm că unele dintre obiectele de inventar ale mormîntului de la Bărăganu (cum sînt cămile cu corpul cilindric de tip „stamnion” și unguentariile) se datează larg, începînd cu mijlocul secolului I pînă în prima jumătate a secolului III e.n., după unii autori chiar pînă în secolul IV e.n. Cana de sticlă cu corpul paralelipipedic (inv. 21352) și cele două opaite au de asemenea o lungă dăinuire, de la mijlocul secolului I-pînă în secolul IV e.n. Desigur pe parcursul perioadei asemenea piese prezintă unele deosebiri față de modelele inițiale, determinate atît de evoluția lor îndelungată, cît și de diversitatea centrelor de producție. În schimb, alte vase (cum sînt cămile cu corpul tronconic — modiolii —, paharul și amforeta) sînt specifice mai ales secolului I e.n., cu toate că unele exemplare au fost descoperite și în complexul din prima jumătate a secolului II e.n. Obiectele amintite, ca și moneda tomitană, care se pare că nu a circulat, ci a ajuns la foarte puțină vreme de la emiterie în mormînt⁴⁸, restrîng datarea la secolul I e.n. Pe baza întregului material descoperit considerăm că mormîntul din tumulul I de la Bărăganu se datează în a doua jumătate a secolului I, eventual în primii ani ai secolului II e.n.

Tumulul II

La aproximativ 50 m spre sud-vest (225°) de tumulul I, cu ocazia aceluiași lucrări a fost dezafectat un alt tumul, care, pînă în momentul amintit avea înălțimea de aproximativ 0,80 m, iar diametrul de 15-20 m. Sub mantaua lui s-a descoperit un mormînt orientat aproximativ est-vest⁴⁹ (fig. 1/2). Acesta era complet golit, poate chiar din vechime. S-a constatat doar că avea un lăcaș de lespezi de calcar, de același tip cu cel

⁴⁶ Determinare R. Ocheșeanu, căruia îi exprimăm întreaga noastră grațitudine.

⁴⁷ În absența analizelor antropologice nu ne putem pronunța în legătură cu sexul sau vîrsta celui incinerat. Prezența virfului de lance, a cuțitului și a gresiei de ascuțit ar putea indica un individ de sex masculin, în timp ce acul pe păr (?) și brățara de bronz ar sugera sexul feminin. Deurerea unor vase de ofrandă cu diferite substanțe, inclusiv unguente, este comună în această epocă ambelor sexe.

⁴⁸ Opinie împărtășită și de autorul determinării monedei.

⁴⁹ Cu o deviație de 15° (respectiv 105° — 235°).

amintit anterior⁵⁰. Pe latura de sud mormîntul avea o lespede de calcar așezată vertical⁵¹ iar pe latura de nord două lespezi de lungimi diferite, dar cu grosimi asemănătoare⁵². Spre est lăcașul era închis doar pe jumătate de o lespede verticală. Latura de vest era complet neprotejată. Deși deranjat, după cele observate în teren, putem aprecia că mormîntul nu aparține aceluiași tip funerar cu precedentul (de incinerare pe loc).

3. INDEPENDENȚA (jud. Constanța)

În incinta secției de mecanizare a S.M.A. Independența, în primăvara anului 1975 a fost nivelat un alt tumul antic. Aplatizat în mare parte de lucrările anterioare, el era totuși destul de evident în teren înaintea intervenției amintite. De altfel, în zona agricolă din imediata apropiere, în afara incintei unității, există și alți tumuli mai mult sau mai puțin aplatizați. Sub mantaua tumulului s-a descoperit un mormînt în lespezi de calcar⁵³, sparte și împrăștiate înaintea intervenției noastre. Fiind înștiințați abia după câteva luni despre această descoperire, nu am mai putut înregistra decît unele informații foarte vagi privind complexul funerar în cauză. Mormîntul în lespezi de calcar, din care au fost recuperate obiectele de mai jos, pare să fi fost de inhumare.

INVENTAR

Oală de dimensiuni relativ mari, cu corpul ovoidal, gîtul larg, puțin tronconic și buza cu marginea lată, orizontală, îngroșată la exterior. Fundul mic, inelar, cu „umbo”. Tortile late, prinse sub buză și pe umărul vasului. Pe gît, sub punctul superior de inserție al tortilor prezintă o canelură largă, iar mai jos, către umăr, o incizie superficială, discontinuă; o altă canelură discontinuă sub torti. pe umăr. Pastă cărămie, cu mică. Dimensiuni: H = 26 cm; D = 23 cm; DG = 17,4 cm; DB = 8,6 cm. Inv. 21286 fig. 4/7; 7/8).

Analogii mai timpurii la Tomis (cf. A. Rădulescu, Pontica, 8, 1975, p. 333 și pl. II/1-1a, crater din secolul I e.n.; C. Scorpan, Pontica, 9, 1976, pl. XXVII/1,2, secolele I—II e.n.); cratere de mai mici dimensiuni, fără „umbo”, dar exemplarul în discuție pare să fi evoluat din tipul amintit. Alt vas apropiat ca tip, la Isaccea, în M V, m. 4 (cf. Exp. Bujor, G. Simion, Materiale, 7, p. 395, fig. 3/2; Exp. Bujor, Dacia, NS, 4, 1960, p. 531 și fig. 6/4 — mijlocul sec. II, de asemenea fără „umbo”). Un vas bitronconic în necropola daco-romană de la Enisala (sfîrșitul secolului I și în secolul II e.n.) se apropie oarecum de exemplarul în discuție (cf. M. Babeș, SCIV, 22, 1971, 1, p. 29—30 și fig. 4/4). Un vas la Horia (cf. V-H. Baumann, *Ferma romană din Dobrogea*, Tulcea, 1983, p. 178 și fig. 65/1; pl. 34/2, crater, fără „umbo”, secolele II—III e.n.). Exemplare asemănătoare, relativ mari, cu corpul ovoidal și fundul cu „umbo” la Troesmis (cf. A. Opaît, Peuce, 8, 1980, p. 333 și pl. VI/4, secolele II—III e.n.).

⁵⁰ Mormîntul avea lungimea exterioară de 2,23 m, iar lățimea în interior, între lespezile de piatră, de 0,97 m.

⁵¹ Cu lungimea de 2,23 m, grosimea de 0,25 m și înălțimea de 0,83 m, corespunzătoare adîncimii mormîntului.

⁵² Lespezile de pe latura de nord aveau înălțimea doar de 0,55 m, astfel încît nu atingeau baza mormîntului.

⁵³ Mormîntul s-ar fi aflat la circa 15 m est de clădirea principală a S.M.A. și la 15 m vest de cazanul instalației termice.

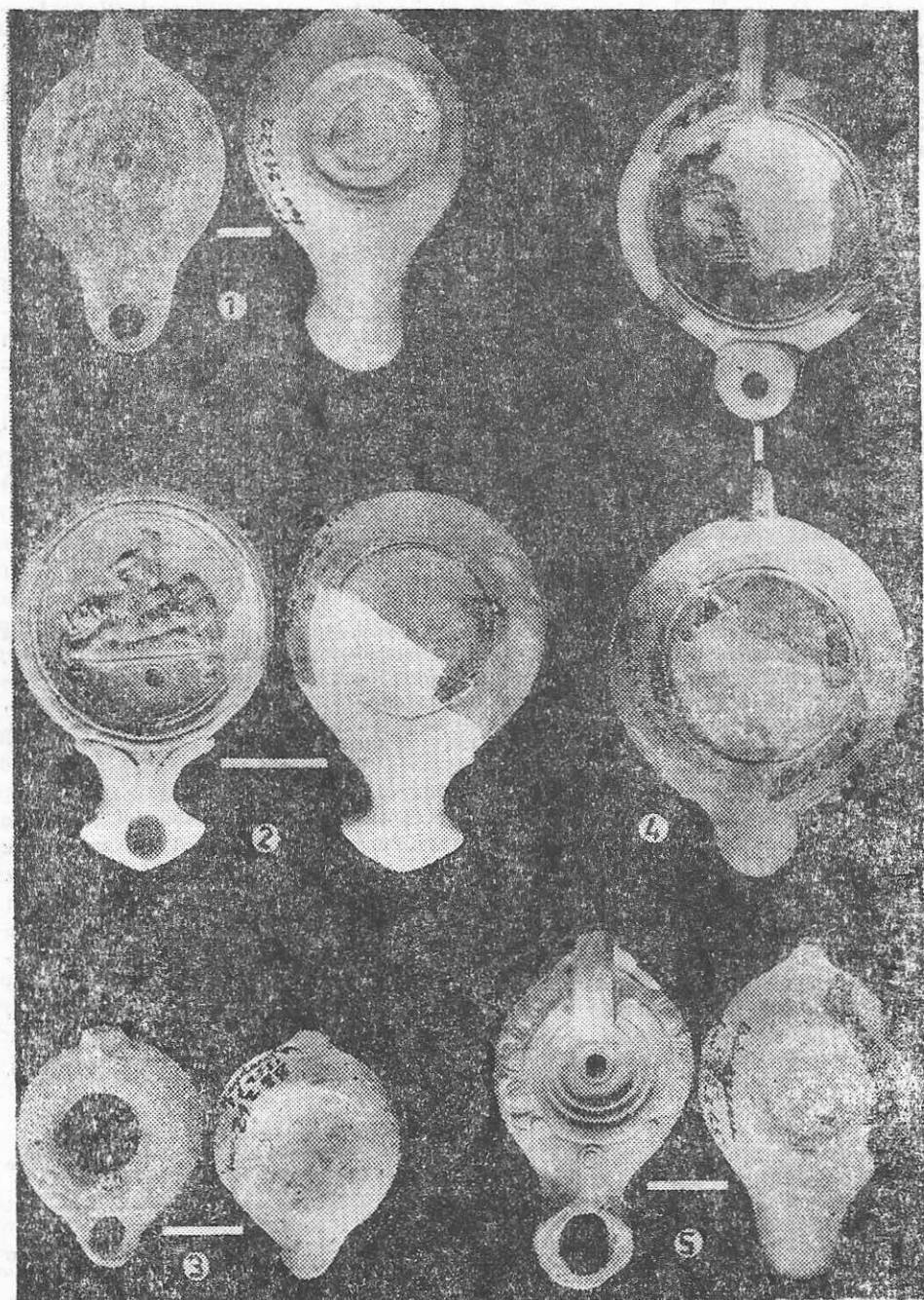

Fig. 9 — Opaite descoperite la Pecineaga (1—2), Independența (3) și Bărăganu (4—5).

Cană cu corpul ovoidal-globular, gura largă, evazată și fundul inelar, profilat. Pastă roșie-maronie, cu angobă mată, Dimensiuni : H = 8,2 cm ; D = 8 cm ; DG = 5,8 cm. Inv. 21287. (Fig. 4/8 ; 10/6).

H. S. Robinson, *op. cit.*, p. 98, M 150, pl. 24, mijlocul secolului III e.n., exemplar relativ asemănător. P. Alexandrescu, Histria, II, tumulul XXIV, p. 208, nr. 7, 10—11, pl. 99, secolul II. A. Rădulescu, Pontica, 8, 1975, p. 338, nr. 7, pl. V, tip datat în secolele II—III e.n. Gh. Popilian, *Ceramica romană din Oltenia*, Craiova, 1976, p. 184 și urm. pl. 52—54. El. Birlădeanu, Pontica, 16, 1977, p. 134 și pl. IV/4, a doua jumătate a secolului II e.n. G. Simion, Peuce, 9, 1984, p. 86 și pl. 13/3-8. John W. Hayes, *Roman Pottery in the Royal Ontario Museum*, Toronto, 1976, nr. 44 și fig. 6, mijlocul secolului II e.n. sau puțin mai devreme. C. Chera-Mărgineanu, V. Lungu, Pontica, 17, 1984, p. 113—114 și pl. 4/33, 36, 42, în morminte din secolele II—III e.n. V. Lungu, C. Chera, Pontica, 18, 1985, p. 220 și pl. 4/25-27, dateate prin context în secolul III e.n. Tip răspândit în toată lumea romană în secolele II—III e.n.

Opaț cu corpul rotund, ușor asimetric, ciocul mic (cu îngroșări în jurul orificiului de ardere), care amintește de decorul cordiform. Discul mărginit de două cercuri concentrice. Toarta inelară. Lucerna avea un crater pe disc din care se mai păstrează picioarul. Fundul rotund, plat, fără ștampilă. Pastă cărămiziu-roșcată ; pe cioc — urme de ardere. Dimensiuni : H (fără toartă) = 2,5 cm ; L = 7,2 cm ; D = 5,8 cm. Inv. 21288 (fig. 6/1 ; 9/3).

Piesa este un produs realizat într-un atelier local, ca imitație a opațelor lucrate în atelierul lui Euctemon (C. Iconomu, *Un capitol...*, tip IX, varianta II, subvarianta 2, p. 45—49). Numărul mai mare de lucerne ale acestei subvariante, descoperit la Constanța — 13 bucăți, față de numai două la Mangalia — ne determină să considerăm opațul în discuție un produs tomitan. Lucernele acestui tip circulă începând cu secolul II e.n. și până în sec. IV e.n. (cf. C. Iconomu, *loc. cit.*). Execuția grosieră și fără ștampila lui Euctemon indică mai degrabă secolul III, sau chiar IV e.n.

În privința cronologiei mormintului, anumite elemente ne sînt furnizate de obiectele recuperate. Toate aparțin unor tipuri cu o utilizare relativ îndelungată, databile începînd cu secolul II — pînă la sfîrșitul secolului III, iar în cazul opațului chiar și în secolul IV e.n. Caracteristicile inventarului arheologic recuperat și ritualul utilizat, probabil al înhumării, ne determină să datăm mormîntul de la Independența în secolul III e.n., mai probabil în a doua lui jumătate.

4. MEDGIDIA

În perimetrul I.A.S. Medgidia, la aproximativ 500 m spre nord-est de sediul fermei nr. 5, cu ocazia nivelării unor versanți pentru plantarea viței de vie, în anul 1977, au fost descoperite mai multe morminte antice. Cu acest prilej a fost distrusă și o așezare feudală timpurie cu urme sporadice de locuire reprezentate de vetre, gropi și materiale ceramice caracteristice.

Mormîntul nr. 1 de înhumatie în lespezi de calcar⁵⁴. Scheletul în poziție întinsă, cu miinile pe lîngă corp, era orientat est-vest (cu capul la vest)⁵⁵. Fără inventar. Laturile lungi ale lăcașului funerar erau realizate

⁵⁴ Dimensiunile lăcașului de lespezi la exterior : lungimea 2,15 m ; lățimea la capătul de vest 0,79 m, iar la cel de est 0,75 m. Dimensiunile lăcașului la interior : lungimea circa 2 m ; lățimea la capătul de vest 0,45 m, iar la cel de est 0,33 m. Grosimea lespezilor utilizate — circa 0,18 m. Înălțimile lespezilor — corespunzătoare adîncimii lăcașului — 0,43 m.

⁵⁵ Lungimea scheletului = 1,78 m.

din cîte două lespezi de dimensiuni diferite⁵⁶. Spre vest mormîntul era închis cu o altă lespede⁵⁷, iar către est era complet deschis. Capacul lăcaşului funerar era realizat tot din lespezi de calcar, sparte şi împrăstiate de descoperitori.

Aceştia ne-au informat că în zonă s-au mai descoperit alte trei morminte asemănătoare, în lespezi de piatră, fără inventar, distruse înainte intervenţiei noastre. Avînd în vedere sistemul de construcţie al lăcaşului de calcar, absenţa inventarului, orientarea scheletelor, ca şi suprapunerea mormintelor de aşezarea feudală timpurie, putem atribui ipotetic complexe funerare în discuţie, perioadei romano-bizantine. Nu sîntem în posesia nici unui element care să ne permită precizarea tipului de mormînt utilizat — plan sau tumular. Avînd în vedere lăcaşul funerar, construit din lespezi de calcar, caracteristic mai ales complexelor tumulare, precum şi situarea lor topografică, sîntem de părere că mormintele pot fi de acest tip⁵⁸.

Prezentarea complexelor funerare amintite permite cîteva consideraţii. Astfel, mormîntul de incinerare de la Pecineaga se datează în prima jumătate sau în al treilea sfert al secolului I e.n. Mormîntul descoperit în tumulul I de la Bărăganu aparţine celei de a doua jumătăţi, eventual primilor ani ai secolului II e.n. Zona actualei localităţi Pecineaga, aflată doar la circa 15-20 km spre nord-vest de Mangalia, putea aparţine în antichitate teritoriului rural al oraşului Callatis. În aceeaşi măsură Bărăganu, situat la aproximativ 25 km spre sud-vest de Tomis, poate fi considerat ca aparţinînd teritoriului său rural, ori aflîndu-se cel puţin sub influenţa sa directă.

Dintre mormintele de incinerare de epocă romană descoperite mai ales la Tomis, mai rar la Callatis, cele mai multe sînt din secolul I e.n., cînd incinerarea era încă ritul predominant. În secolul următor, ele sînt din ce în ce mai rare în cele două oraşe, pentru ca în secolul al III-lea e.n., chiar în prima jumătate, să apară cu totul accidental⁵⁹. Este vremea în care inhumarea se generalizează faţă de incinerare, abandonată treptat şi care reprezenta o reminiscenţă a unor tradiţii mult mai vechi, moştenite încă din perioada greacă şi elenistică. Cel mai tîrziu mormînt de incinerare de la Tomis apărut pînă în prezent a fost datat la mijlocul secolului III e.n.⁶⁰. Prin aceste caracteristici mormintele amintite de la Pecineaga şi Bărăganu se leagă o dată mai mult de metropolele cărora le aparţin ținuturile în cauză.

⁵⁶ Pe latura nordică lespezile aveau lungimea de 1,40 şi 0,75 m, iar pe cea sudică de 1,30 şi 0,85 m.

⁵⁷ Cu lungimea de 0,43 m şi grosimea de 0,13 m.

⁵⁸ Movele puteau fi aplatizate sau complet nivelate de lucrările agricole anterioare, fără a mai fi sesizate în teren.

⁵⁹ V. Barbu, in *Studien zur Geschichte und Philosophie des Altertums*, Budapesta, 1963, p. 372—376.

⁶⁰ *Idem*, SCIV, 22, 1971, 1, p. 43.

Fig. 10 — Obiecte descoperite la Bărăganu (1—4), Pecineaga (5) și Independența (6) : 1 — monedă de bronz tomitană; 2 — cană „stamnion” de sticlă; 3 — gresie de ascuțit; 4 — vas paralelipipedic de sticlă, cu ulei; 5 — vîrf de lance de la Pecineaga; 6 — cană de la Independența.

Mormintele cu incinerarea defuncțiilor pe loc (sau cu rug-*busta*) apropiate de varianta întilnită la Bărăganu — mai puțin lăcașul din lespezi de calcar — sînt relativ frecvente la Tomis. Pentru protecția resturilor incinerate și a ofrandelor aici erau utilizate mai ales casetele de țigle; alteori ele rămîneau în groapă ori în șanțul de tiraj, fără vreo protecție de țigle sau pietre⁶¹. Folosit încă din epoca elenistică, acest tip este documentat la Tomis și în secolele I-II e.n.⁶². Utilizarea la Bărăganu, ca și la Tomis în unele cazuri, a lăcașului de protecție cu dimensiunile apropiate de ale unui adult, se poate datora influenței pe care a exercitat-o ritul inhumării asupra celui de incinerare. Constatăm, totodată, că ritualul funerar de la Bărăganu este asemănător celui întilnit și în alte necropole romane timpurii din Dobrogea — la Histria⁶³, Callatis⁶⁴, Noviodunum⁶⁵, Tropaeum Traiani⁶⁶ etc. Acest ritual are, de asemenea, numeroase analogii în lumea romană⁶⁷. Mormintele cu incinerarea defuncțiilor pe loc descoperite în Dacia romană au fost considerate ca aparținînd unui nou tip funerar, adus de coloniștii din Imperiu⁶⁸.

În legătură cu incinerarea pe loc, răspîndită în cetățile vest-pontice încă din epocile greacă și elenistică, uneori și în mediul autohton⁶⁹, s-a precizat că acest ritual nu este de origine indigenă, ci grecească⁷⁰. Cu toate acestea, pe baza obiectelor de inventar negrești, o serie de complexe de incinerare pe loc din epoca elenistică descoperite la Tomis au fost atribuite geților⁷¹. Nu este lipsit de interes faptul că în mormîntul tumulului I de la Bărăganu s-au descoperit și două fragmente ceramice lucrate cu mîna, care ar putea constitui, eventual, un indiciu privind etnicul celui înmormîntat. Totodată, depunerea ca ofrandă în morminte a lăncilor reprezintă o practică rituală străină lumii greco-romane⁷², dar era utilizată,

⁶¹ *Ibidem*, p. 50—51, tipurile II și III.

⁶² *Idem*.

⁶³ P. Alexandrescu, *Histria*, II, p. 197—217; 249—255 — morminte tumulare; M. Coja, *SCIVA*, 25, 1974, 1, p. 35—46 — mormînt plan.

⁶⁴ C. Preda, *Dacia*, NS, 9, 1965, p. 233—251; C. Ionomu, *Pontica*, 1, 1968, p. 254; alte descoperiri inedite — informații N. Cheluță-Georgescu și El. Birlădeanu. Totuși, se pare că mormintele de incinerare din epoca romană-timpurie sînt mult mai rare la Callatis față de Tomis.

⁶⁵ *Supra*, nota 3.

⁶⁶ Informație Gh. Papuc și G. Custurea care au cercetat circa 20 de morminte de incinerare în zona de nod a cetății, datate preliminar în secolele II—III e.n.

⁶⁷ Referiri bibliografice la M. Babeș, *Dacia*, NS, 14, 1970, p. 177—180; V. Lungu, C. Chera, *loc. cit.*

⁶⁸ D. Protase, *Riturile funerare la daci și daco-romani*, București, 1971, p. 111—115.

⁶⁹ M. Irimia, *Pontica*, 16, 1983, p. 89—90.

⁷⁰ D. Protase, *op. cit.*, p. 68.

⁷¹ M. Bucovală, *Necropole elenistice la Tomis*, mormintele nr. 30 (p. 44—45) și 8 (p. 57—59); C. Scorpan, *SCIV*, 21, 1970, 1, p. 78; 80—82; V. Lungu, C. Chera, *op. cit.*, mormîntul nr. 14.

⁷² Opinie exprimată, printre alții, de P. Alexandrescu și Al. Suceveanu.

adesea, de autohtoni în Hallstattul târziu și în Latène⁷³, cîteodată și în epoca romană⁷⁴. Amintim, de asemenea, depunerea în mormîntul de la Bărağanu a gresiei de ascuțit, piesă întîlnită uneori în mormintele indigene din Hallstatt și Latène⁷⁵, dar absentă din cele greco-romane. Deși importanța practicilor rituale menționate nu poate fi neglijată, considerăm, totuși, că sînt prea puține elemente care să permită identificarea originii etnice a celor înmormîntați la Pecineaga și Bărağanu. Dar o posibilă origine locală nu trebuie exclusă cu totul.

În ceea ce privește mormîntul de la Independența, foarte probabil de inhumație, el se integrează ritului caracteristic al perioadei căreia îi aparține și din punct de vedere cronologic. La I.A.S. Medgidia ritul funerar, poziția scheletului și orientarea — cu capul la vest — dovedesc doar caracterul creștin al mormîntului în lespezi de calcar, probabil și al celorlalte complexe funerare apărute în zonă.

Ne reține atenția, de asemenea, o altă constatare : bogăția inventarului funerar la Pecineaga și Bărağanu. Faptul ne determină să apreciem că mormintele au aparținut unor mari proprietari de pămînt, asemănători celor amintiți pe diferite monumente epigrafice⁷⁶. În apropiere poate fi presupusă existența atît a unor așezări prospere, integrate sistemului economic și social-politic al celor două orașe — una dintre ele putînd fi chiar așezarea amintită de la Pecineaga —, cit și a unor *villae rusticae* specifice perioadei în cauză⁷⁹.

⁷³ La Ferigile, Curtea de Argeș, Tigveni, Poroschia, București, Zimnicea etc. (A. Vulpe, *Necropola hallstattiană de la Ferigile*, București, 1967, p. 64—65; A. Vulpe, M. Zahariade, *Geto-dacii în istoria militară a lumii antice*, București, 1987, p. 59—61); A. D. Alexandrescu, *Dacia*, 24, 1980, p. 54 și fig. 61—64. În Dobrogea asemenea arme s-au descoperit la Agighiol (D. Berciu, *Arta traco-getică*, București, 1969, p. 69 și fig. 50/2-4); Enisala (G. Simion, *Thraco-dacica*, 1, 1976, p. 151 și fig. 7/2); Cumpăna (M. Irimia, *Thraco-dacica*, 5, 1984, p. 67 și fig. 2/1). În nord-estul Bulgariei ele au apărut la Krăgulevo, Kaloianovo, Drumevo etc. (L. Bobčeva *Izvestiia-Varna*, 11 (26), 1975, p. 119—123, pl. 4/10; M. Cizikova, *Izvestiia-Institut*, Sofia, 31, 1969, p. 64—66; Tv. Dremsizova-Nelčinova, *Arheologia*, 7, 1965, 4, fig. 7/1,2).

⁷⁴ G. Popilian, *Necropola daco-romană de la Locusteni*, Craiova, 1980, p. 99 și pl. XV, M. 97; vîrf de lance de tip roman, fără nervură mediană, cu secțiunea trapezoidală, asemănătoare oarecum exemplarelor în discuție.

⁷⁵ La Ferigile, Năieni (A. Vulpe, *Ferigile*, tumulii 60, 69, pl. 26/14, 15; A. Vulpe, *Op. crit.*, SCIVA, 32, 1981, 2, p. 187 și fig. 12/2); Zimnicea (A. D. Alexandrescu, *op. cit.*, fig. 56/1, 2, 20, 21; Bugeac — patru exemplare. În NE Bulgariei la Dobrina (M. Mirčev, *Izvestiia-Varna*, 1 (16), 1965, p. 50 și pl. 15/51), Prof. Zlatarski (M. Mirčev, *Izvestiia-Varna*, 14, 1963, p. 7—8, fig. 12) etc.

⁷⁶ Informație M. Bucovală și V. Lungu.

⁷⁷ Nu sîntem siguri nici că fragmentele ceramice lucrate cu mina provin de la ofrandele funerare, sau reprezintă doar materiale din zonă antrenate în cenușa și pămîntul de umplură ale lăcașului funerar.

⁷⁸ CIL, III, 770 = I. Stoian, *Inscripțiile din Scythia Minor* (=ISM), II, București, 1987, nr. 180; CIL, III, 745 = ISM, II, nr. 190; Gr. Tocilescu, *AEM*, VI, 1882, p. 27, nr. 54 = ISM, II, nr. 289; vezi și ISM, II, nr. 261, 182, 303 etc.

⁷⁹ V. H. Baumann, *Ferma romană din Dobrogea*, p. 65—71.

Mormintele de la Pecineaga și Bărăganu prezintă o anumită importanță și dintr-un alt punct de vedere — cel al ilustrării caracterului complex al etapelor de început ale romanizării Dobrogei. Evenimentele legate de anexarea Dobrogei la provincia romană Moesia sînt încă discutate în literatura de specialitate. Data tradițională a acestui eveniment⁸⁰ este anul 46 e.n. Potrivit altor cercetători⁸¹ teritoriul dobrogean ar fi fost organizat abia sub dinastia flaviană. După aceștia, primii ani ai domniei lui Vespasian (69-79 e.n.) par să fie mai indicați pentru a admite integrarea amintită. Chiar dacă data acestui eveniment nu este unanim acceptată, se poate considera că la mijlocul sau în al III-lea sfert al secolului I e.n. se definitivează procesul de integrare a Dobrogei Imperiului roman, cu urmările sale binecunoscute. Spre deosebire de cetățile grecești, anexate încă de Crassus, în restul teritoriului procesul este mai lent și de durată, iar primele dovezi de viață romană caracteristică — ilustrate îndeosebi de monumentele epigrafice — datează mai ales de la sfîrșitul secolului I e.n.⁸² Descoperirile de la Pecineaga și Bărăganu pun în evidență prezența relativ timpurie a unor elemente de cultură materială romană în interiorul Dobrogei, la o anumită distanță de litoral, cu toate că acestea nu ne oferă, totuși, elemente cronologice și de conținut definitorii pentru înțelegerea și fixarea în timp a acestui important fenomen. Este demnă de menționat și pătrunderea relativ timpurie a unor importuri italiene⁸³. Dar cea mai mare parte a materialului descoperit la Pecineaga și Bărăganu provine din atelierele elenice și siriano-palestinienesc⁸⁴ — păstrînd astfel o mai veche orientare — alături de care apar și piese lucrate la Tomis⁸⁵.

Valorificarea în viitor a tuturor descoperirilor întîmplătoare, completată prin cercetări sistematice, poate oferi date mai bogate pentru cunoașterea modalităților complexe de manifestare, implantare și asimilare a civilizației materiale și spirituale romane în mediul rural din Dobrogea, atît în perioada timpurie, cit și în secolele următoare.

⁸⁰ Eusebius, *Chronicon*, p. 180, 12-13; bibliografia la Al. Suceveanu, *Pontica*, 4, 1971, p. 106.

⁸¹ Al. Suceveanu, *op. cit.*, p. 105-123; idem, *Viața economică în Dobrogea romană — secolele I-III e.n.*, București, 1977, p. 19.

⁸² Idem, *Pontica*, 4, 1971, p. 119-121, nota 78.

⁸³ Cum ar fi un opaiț de la Pecineaga (inv. 21323).

⁸⁴ Îndeosebi vasele de titlă.

⁸⁵ Un opaiț de la Bărăganu (inv. 21365) și un altul de la Independența (inv. 21288).

CONSIDERATIONS CONCERNANT QUELQUES TOMBEAUX TUMULAIRES DE L'EPOQUE ROMAINE DECOUVERTS EN DOBROUDJA

— Résumé —

M. IRIMIA

L'auteur présente quelques complexes funéraires inédits de district de Constantza, importants autant par leur signification que par les éléments de rite, rituel et inventaire funéraire.

1. Pecineaga (dép. de Constantza).

A environ 200 m sud-ouest par rapport à un site romaine détruite, a été nivelé en 1975 un tumulus dans la zone duquel a été découvert un tombeau d'incinération, fait de dalles calcaires de grandes dimensions. Inventaire funéraire : cratère (fig. 2/1 ; 7/1) ; deux kantharoi (fig. 2/2,3 ; 7/2,3) ; lekythos (fig. 2/6 ; 7/6) ; bol (fig. 2/4 ; 7/4) ; jatte de petites dimensions (fig. 2/5 ; 7/5) ; un unguentarium en verre (fig. 2/7 ; 7/7) ; deux lampes à huile (fig. 5/1,2 ; 9/1,2) ; pointe de lance en fer (fig. 6/12 ; 10/5).

Certaines pièces (le cratère, les deux kantharoi, le lekythos, le bol, la jatte, la lampe au bec arrondi et dont la bordure présente un ornement) sont de visible tradition hellénistique, fréquentes surtout au Ier siècle de n.è. — quelques unes au début ou pendant la première moitié, d'autres dans la seconde moitié du siècle mentionné. D'autres (l'„unguentarium“ en verre et la lampe au bec triangulaire), lesquelles peuvent être considérées comme des produits d'une plus sûre facture romaine, sont datées de même au Ier siècle de n.è. bien qu'elles soient parfois employées plus tard. A base des repères chronologiques offerts par le matériel, l'auteur considère que le tombeau de Pecineaga se date dans la première moitié — ou, au plus tard au troisième quart du I-er siècle.

2. Bărăganu (commune de Cumpăna, dép. de Constantza).

Le tumulus I. Sous un tumulus nivelé en 1975, a été découvert un tombeau d'incinération du type à plateforme de combustion et fossé de tirage (fig. 1/1) ou, comme on l'appelle encore, à bûcher-busta ; il était orienté est-ouest (90°—270°). Appartient à un adulte incinéré sur place, en fosse rectangulaire aux angles arrondis et les parois approximativement verticales. Le contour de la fosse était mis en évidence par les parois fortement rouges de trois côtés (nord, est et sud). L'absence des traces du feu du côté ouest est probablement due au fait que la fosse a été creusé vers le bord d'un tumulus qui existait dans la zone depuis une époque antérieure, remployé à cette occasion — 1a.

Le défunt a été assis pour l'incinération sur le bûcher, dans le cercueil — preuve en étant les clous trouvés dans le tombeau. Les restes de la crémation et les objets d'offrande ont été protégés dans la fosse d'incinération dans un espace configure par des dalles et blocs calcaires constituant une seule chambre.

Inventaire funéraire : objets en verre — deux brocs-*modioli* (fig. 3/2,3 ; 8/5) ; broc à corps parallépipède, lequel contient à l'intérieur, à approximativement 3/4 de sa capacité, une huile végétale au-dessus de laquelle flottent en suspension une substance cireuse (fig. 4/4 ; 10/4) ; deux brocs du type „*stamnion*“ (fig. 3/1 ; 4/1 ; 8/1 ; 10/2) ; verre (fig. 4/2 ; 8/2) ; cinq „unguentarium“ (fig. 3/5,6,7 ; 4/3,5 ; 8/3,4,7,8) ; baguette (fig. 4/6 ; 8/9) ; objets céramiques — petite amphore (fig. 3/4 ; 8/6) ; vase miniature ; deux lampes à huile (fig. 5/5,9 ; 9/4,5) ; deux fragments de vase fait à la main (fig. 6/1,2) ; objets en fer — pointe de lance (fig. 6/11) ; couteau fragmentaire (fig. 5/8) ; 10 clous (fig. 6/3-6,8,9) ; un petit clou ; objets en bronze — bracelet (fig. 5/7) ; maille ou bracelet (fig. 5/6) ; monnaie de Tomi du I-er siècle de n.è., non usée (fig. 10/1) ; d'autres objets — grès à aiguiser (fig. 5/4 ; 10/3) ; une épingle à cheveux (?) fragmentaire, en os (fig. 5/3). A base de tout le matériel découvert, l'auteur considère que le tombeau du tumulus I de Bărăganu se date dans la seconde moitié du I-er siècle, éventuellement aux premières années du IIe siècle de n.è.

Le tumulus II. A environ 50 m vers nord-ouest par rapport au tumulus I, a été nivelé un autre tumulus, au-dessous duquel on a découvert un autre tombeau, orienté approximativement est-ouest, avec une chambre construite toujours en dalles calcaires (fig. 1/2). Le tombeau était complètement vide, peut-être même dès l'époque ancienne.

3. *Independența* (départ. de Constantza).

Dans l'enceinte de la Station de Machines Agricoles, a été nivelé en 1975 un tumulus, sous le manteau duquel on a découvert un tombeau en dalles calcaires, lequel paraît avoir été d'inhumation.

Dans la zone agricole située dans l'immédiat voisinage il y a également d'autres tumulus plus ou moins aplani. Inventaire archéologique : pot (fig. 4/7 ; 7/8) ; broc (fig. 4/8 ; 10/6) ; lampe (fig. 6/13 ; 9/3). L'inventaire et le rite probable de l'inhumation détermine la datation du tombeau au III-e siècle de n.è., éventuellement dans la seconde moitié.

4. *Medgidia* (départ. de Constantza).

Près de la ferme no. 5 Medgidia ont été découverts en 1977 plusieurs tombeaux. *Le tombeau no. 1*, d'inhumation, sans inventaire, fait de dalles calcaires. Le squelette, étendu, les bras le long du corps, était orienté sur l'axe est-ouest (la tête vers l'ouest). Dans la zone on a également découvert trois autres tombeaux similaires. Le rite funéraire, la position des squelettes et leur orientation (la tête à l'ouest) prouvent le caractère chrétien des tombeaux découverts sur le territoire de l'Entreprise Agricole de l'Etat de Medgidia. Ces tombeaux ont été largement datés dans la période romano-byzantine.

A base de leurs caractéristique principales (rite, rituel, inventaire archéologique et chronologie), les tombeaux d'incinération de Pecineaga et Bărăganu s'attachent aux métropoles auxquelles appartiennent les territoires en question, respectivement Callatis et Tomi. Le rituel funéraire de Bărăganu (tombeaux servant pour l'incinération des cadavres sur place) est semblable à celui qu'on rencontre également dans d'autres nécropoles romaines du début de cette période en Dobroudja — entre autres à Histria, Callatis, Noviodunum, Tropaeum Traiani. L'auteur considère que la présence, dans le tombeau de Bărăganu, de deux fragments de vases faites à la main et du grès à aiguiser, ainsi que celle des deux pointes de lance à Bărăganu et Pecineaga (pratique rituelle étrangère au monde gréco-romaine) pourrait constituer des indices concernant l'origine ethnique (éventuellement gétique ?) des défunts enterrés. Pourtant, il y a trop peu d'élément qui puissent permettre l'identification certaine de l'appartenance ethnique de deux tombeaux. La richesse de l'inventaire funéraire permet l'appréciation que les tombeaux ont appartenu à de gros propriétaires terriens de la zone. Les découvertes de Pecineaga et Bărăganu mettent en évidence la présence relativement ancienne de certains éléments de culture matérielle romains à l'intérieur de la Dobroudja, à une certaine distance du littoral, aspect important pour la compréhension du caractère complexe des étapes du début du processus de romanisation de la Dobroudja.